

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

I D E A
PHILOSOPHIÆ NATURALIS.

Dat is:

Ont-werp der
NATUURLYKE
WYSGHEERTE

Of

Be-leedt van de uit-beeldingen en
ghe-schillen der

NATUUR-WEET.

In 't Latijn t'zaam-ghe-stelt door

FRANKBURGHERS-DYK,

In zijn leven *Professor* óft Hoogh-leer-
meester der Wijs-gheerte in de Hooghe
Schoól van Leyden.

En nu ten besten van de Lief-hebbers der
Wijfheidt ver-raalt / en met an-teke-
ningen ver-klaart door

A. L. KÓK.

t'AMSTERDAM,

Door Johannes Troóft Boek-verkooper / op de hoek van
Stil-steegh in 't ghe-kroónde Schryf-boek. 1648.

Ghoedt-hartighen

L E E Z E R .

IK ghe-loóf wel waerde Lee-
 zer, dat men by na zó wainigh
 Menschen vinden zal, die de
 Wijsheydt zoeken, na-jaagen en zich der
 zelve be-vlijtighen, als'er wainighe zijn,
 die zich niet voor lief-hebbers der zelve
 uit-gheeven. Want laat de een des anders
 oeffening en ghe-negentheidt al ver-ach-
 ten, als teghen zijn ghe-moedt strijden-
 de; laat een Spil-penning smaalen op de
 ghierigheidt van een gheldt-zuchtighe;
 Laat een Boer een Krijghs-man, een
 Rechts-gheleerde een Arts, een Koóp-
 man een Ambachts-ghezel ver-smaaden:
 Wie ver-acht de Wijsheid? wie liefst ze
 niet? wie kuert ze met de mondt zelf niet
 boven alles? Maar oók wie arbeidt'er
 om? Die de taal der ghe-leerden ver-staan
 zijn hier van minst te ver-schoónen, die
 hebben gheen uit-vlucht: En even ghe-
 lijk veele der zelve zich der wijsheid
 wainigh be-moeyen, zó schijnen zy meest
 alle min voor u, en meêr voor (ik had by

Den Ghoedt-hartighen Leezer.

na ghe-zeght oudt **Romen**) vreemdelingen ghe-boóren. Dit is , lants-luiden , uw' hinder-paal , hier in zijt ghy te ontschuldighen; t ghe-breekt u an gheen verstandt, ghe-leghentheid en (na uw' eighe be-lijdenis) ghe-neeghentheid ; maar alleen an noódighe behulp-middelē, die verschaft men u zomtjids eens ter loóp , en niet als hier en daar een bróxken; zó nóchtans , dat ghy by-kans eêr de sterren verplaatfen , als zó veel kennis, als een gemeen mensch anders vatten kan , daar uit ver-werven zult. 't is ghe-noegh voor de *Platters* (dit is de eerste naam die men op de hoóghe schoól leert gheeven an haar , om wiens wil men zich daar be-gheeft) zy zouden te wijs zijn , en haar taal is 'er niet be-quaam toe om 't haar te zegghen. Zó oordeelt niet alleen 't ghe-meen ghraauw van die zich *Studenten* noemen , maar oók wel zommighe die zich in-beelden, al dicht tót de hoóghste trap van Aristoteles wijsheid ghe-raakt te zijn. Maar zeker gheen oórdeel meêr zonder oórdeel , als de weetenschappen an de taalen te willen binden. Pythagoras, Plato, Aristot-

Den Ghoedt-hartighen Leezer.

Aristoteles en andere ghe-leerde Ghrieken, hoe wel zy de ghe-leertheit ten ghroóten deele uit Eghipten ghe-haalt hebben, leerden ze nóchtans haar Landtsghenoóten niet in't Eghiptsch maar in't Ghriex. De Romeinen haar na-vólghers lieten zich niet be-tueghelen door de armoedt haarer taal om ghriex te spreken. En onze Duitsen, die by na niet eerder hebben als deze voor-ghangers na te vólghen (dikwijls, met de Schoól-gheleerden, oók in haar buezelingen) ont-houden u de weetenschappen óft om de wil van uw taal, die ghy, by-na zonder weder-spreken, de rijkste hebt, en zy naaulijx weeten te babbelen, óft om haar eer-ghierigheid, óft om haar gheldt-zucht. Zy lieven als kax haar Vaderlandt, maar met een liefde zonder liefde, óft tót haar eighe voor-deel. Maar, Mêburghers, dus-daanigh een be-klagh, hoe wel broederlijk, ghaf zonder meêr ghevólghs een kranke troóft, en niet meêr als een bloódt mê-lijden an't ghebrek van een hongerighe. Ik heb der-halven, door

Den Ghoedt-hartighen Leezer.

zucht an-ghedreeven , voor-ghe-nómen u na mijn vermoghèn be-hulpzaam te zijn , en , na ghe-zien hebbende uw ghraaghte tót de Reden-konst , my tót dit werk ghe-spoet ; in welk te ver-taalen ik den uit-neemenden *Burghers-dijk* voor anderen ghe-koóren heb , zó om u zijn werken , waar van ghy alré een ghe-deelte had , by elk-ander te gheeven , als , oók om dat hy zó veel in 't kort be-ghrijpt, als veel andere in wijdt-loópigher schriften. Zó u dit an-ghenaam is , ik zal my ver-plicht houden om dus voort te ghaan , en u allenx alzó niet alleen alle de Deelē der Wijs-ghierigheidt, maar oók de noódighe konsten tót de zelve , als , be-neven de Reden-konst, de Letter- en Re-den-rijk-konst , te ver-schaffen. Uw' lief-de houde onder-wijl de mijne in ghe-staa-dighe brandt , en ont-fangt dit zó ghun-ftighlijk als 't u ghe-neeghentlijk mē-ghe-deelt wordt van den ghe-heel uwen.

A. L. Kók.

Merkt. Het Onder-wijs daar wy den leezer op an-wijzen , om meerder ver-klaaring te ver-krýghen , is het zelfde , welk hier neven uit-gbe-gheeven wordt.

Orde der Hoófdt-ftukken, welke in
dit ont-werp be-ghreepen worden.

I. *Van de Natuur der Wijs-gheerte en Na-
tuur-weet.*

II. *Van de Be-ghinfelen des Natuurlijken
lichaams.*

III. *Van de Natuur.*

IV. *Van de Hoe-ghroótheid en hoe-daanig-
heid des Natuurlijken lichaams.*

V. *Van Plaats en Ydel.*

VI. *Van de Be-weeghing.*

VII. *Van de Tydt.*

VIII. *Van de Werldt.*

IX. *Van den Heemel.*

X. *Van de Verscheide kringen des Heemels
en de Sterren.*

XI. *Van de Teeling en Ver-derving.*

XII. *Van de Hoófdt-ftoffen in 't ghe-meen.*

XIII. *Van de By-zondere Hoófdt-ftoffen.*

XIV. *Van de Menging en Maaftighingen.*

XV. *Van de Ver-róttling.*

XVI. *Van de Ver-beevelingen.*

XVII. *Van de Ziel, 't leven en de doódt.*

XVIII. *Van*

- XVIII. *Van de ghroeyende Ziel, en an-
doeningen der zelve.*
- XIX. *Van de ghe-voelende Ziel, en 't ghe-
voelen oft Zinnen in't ghe-meen.*
- XX. *Van't Ghe-zicht.*
- XXI. *Van't ghe-hoor, 't ghe-ruike, 't ghe-
smaak, 't ghe-tast.*
- XXII. *Van't innerlijk ghe-voelen en des
zelfs an-doeningen.*
- XXIII. *Van de ghe-voelighe be-gheerte,
en van Plaats be-weeghlykheid.*
- XXIV. *Van het weezen en oór-sprong der
Ver-standighe ziel.*
- XXV. *Van't Ver-standt.*
- XXVI. *Van de Wil.*

O N T,

Taafel der Natuur - weet.

De Natuur-weet, welker natuur in't 1. Hoof. ver-handelt wordt.

heeft twee Deelen: het

Eighe, waar in de ghe-daanten des Nat, Lichaams ver-handelt worden, oft

By-zonderlijk, zijnde oft

te Onder-heemelfch lichaam an-ghe-merkt in zijn

Ghe-daanten, zijnde oft

Ghe-mengde lichaamen, van welke oft in't

By-zonder, van der zelve ghe-daanten, zijnde

Vol-maakt,

Ghe-zielt waar van in't

By-zonder van der zelve ghe-daanten

Ver-standigh, waar in van de ver-standighe ziel haar

Ghe-meen, handelende van des Natuurlijken lichaams ghe-meene

Be-ghin'elen, en de zelve ten op-zicht van

An-doeningen; oft Eighenscappen, zijnde

Onder-werp. Stof, vorm. Be-roo-ving. } 2. Hoof.
de an-doe-ningen; de Natuur. 3. Hoof.

Hoe-ghtoótheid } 4. Hoof.
Hoe-daanigheid, }
Plaats. 5. Hoof.
Be-weeghing. 6. Hoof.
Tijdt, 7. Hoof.

Te ghe-lijk onder de naam van Werltd, 8. Hoof.

De Heemel, an-ghe-merkt in zijn

Heel; 9. Hoof.

Deelen, zijnde

Kringen Sterren } 10. Hoof.

Eighenscappen

Teeling Ver-der-ving } 11. Hoof.

Hoofdt-stoffen waar van oft in't

Ghe-meen 12. Hoof.
By-zonder, zijnde

Hooghere } 13. Hoof.
Laeghere }
Vuur Locht }
Water Aarde }

Ghe-meen van der zelve

Menging. Maatighin-gen Ver-roet-ting. 14. Hoof.
15. Hoof.

Be-ghonnen; Ver-hee-velingen.

16. Hoof.

Ziel-loos

deelen } 17. Hoof.
Ziel }
Lich-aam }

Ghe-meen van der zelve

Eighen-schappen } Leven Doodt

Ghroeyend, al-waar van de ghroeyighe ziel en de Eighenscappen der zelve, 18. Hoof.

Weezen } 19. Hoof.
Zinneu in't }
Ghe-meen }
By-zonder zijnde }

Ghe-zicht, 20. Hoof.

Ghe-hoór } 21. Hoof.
Ghe-ruik }
Ghe-smaak }
Ghe-taft. }

Ghe-voelend, al waar van de ghe-voelighe ziel haar

Ver-moghens. }
Ghe-voelighe be-gheerte } 23. Hoof.
Plaats-be-weeghlijkheid. }

Natuur } Weezen Oór-sprong } 24. Hoof.
Eighenscappen } Ver-standt. 25. Hoof.
Wil. 26. Hoof.

O N T - W E R P Der Natuurlijke W Y S - G H E E R T E.

Of

't Be-leedt der Natuur-wijze uit-
beeldingen en ghe-schillen.

I. Hoófdt-stuk.

Van de *Wijjs-gheerte* en Na-
tuur der *Natuur - weet*.

I. STELLING.

WYS-GHEERTE, (in 't Latijn *Philosophia*)
z6 ghy de naam an-ziet / luide niets anders /
als *Philia res Sophias*, dat is / liefde en begheerte der
Vvysheid. Zo ghy de zaak zelf an-merkt /
z6 is *Philosophia* oft Wijs-gheerte niets anders /
als *Sophia*, oft Wijs-heide. Zo dat 1. Pitaghoras meêr
zedighlyk / als recht ghe-acht heeft de menscheijke
wijsheid / eêr *Philosophia*, als *Sophia* te noemen.
's Onder-w. 1. Hoófdt st. 1. Stell.

1 Pytagho-
ras, welke
hier ghe-
stelt wordt
t6t de eer-
ste vinder
van het

woórdt *Philosophy*, is ghe-weest de meester van Plato, heeft ghe-leest (z6 zom-
mige meenen) in 3420 jaar der werlde, en ghe-leert in dat deel van Italien,
welk ghroót Ghrieken-landt ghe-noemt wierd: de zelve, van den Koning Leon
ghe-vraagt, waar in hy er-vaaren was, en waar voor hy zich uit-ghaf, ant-woor-
de dat hy gheen *Sophos* oft wijze (ghelijk toen alle ghé-noemt wierden, die in de
kennis der dingen er-vaaren en uit-steekend warep, als blijkt Esther 1: 13, en
Matth. 2: 1,) maar een *Philosophos*, dat is, *Lief-hebber der wijsheid*, oft ghe-
lijk wy nu spreken, een *Vvys-gheer* was. Deze zedighe Naam heeft Pytaghoras
na-v6lghers, Plato, Aristoteles en anderen z6 be-haaght, dat zy de zelve in
ghe-bruik be-houden en t6t ons zelfs over-ghe-laaten hebben.

2. Hier in 2. De Wijs-gheerte kan uit-gheest worden / een
wordt de kennis der Ghódljke en Menschljke dingen / 2 30
Wijs-gheerte van de ghóót als de mensch die door het Natuurlijk licht des
Ghóót-gheleersheid onder-scheiden, want deze leert niet alleen 't gheen wy met onze na-
tuurlijke reden, maar oók en voor-neemlijk 't gheen wy door ghódljke openbaa-
ring ver-staan kunnen.

3. En onder 3. De Stoischen deelen de Wijs-gheerte, in Na-
de Natuurlijke / Zedighe / en Redelijke 3 / als Diogenes
lijke begrepen zy Laertius ghe-tuigt in 't leven van Zeno. Maar
de Over-natuur-weet, 't is beter met de Peripatetischen de Wijs-gheerte in
Natuur-weet, twee deelen te schiften / in de Beschouwighe en Oeffe-
nighe. in 't Zelf.

Wif-konst, Onder de Zedighe, de Zede-vórming, Burger-heersching en Huus-bouding ;
ouder de Redelijke, de Letter-konst, Reden-rijk-konst en Reden-konst.

4. Want alles is in de Wijs-gheerte twe-boudigh /
het Onder-werp / Dooz-werp en Eindt. De Beschou-
wighe Wijs-gheerte heeft haar ver-blijf in 't Beschou-
wighe Ver-stande / en ver-keert omtrent de Ghódljke,
4. Zó worden ghe- noemt die dat is / 4 noódt-zaaklijke dingen / en dat alleen om de
dingen, die wil der waarheid ; De Oeffenighe Wijs-gheerte
an onze wil hangt in het Oeffenighe Ver-stande / en ver-keert om-
niet onder-trent de Menschljke dingen / dat is / die Ghe-huerlijk / en
worpen an ons Goedde-dunken onder-worpen zijn / en dat niet
zijn, en de om de bloóte kennis / maar om 't Ghe-bruik / welk de
welke zich kennis bólghen zal. 5.

de zelfde wijs hebben. Want alijd is een Roóts een Plant en een Mensch redelijk,
en de zelve dingen zijn an onze wil niet onder-heevigh. daar en boven ghaat de Be-
schouwing óft Over-weeghing van die dingen niet buiten haarer waare kennis. Want
als ik de volkome kennis ver-kreeghen heb van de Zon óft Maan, zó leert my dat
deel der Natuur-weet niet verder, en ik heb des zelfs uiterste eindt ver-kreeghen.

5. Zó leert my de Zede-vórming de Natuur der dueghden, maar alsik al de vol-
kome kennis der zelve ver-kreeghen heb, zó heb ik nóch niet het laatste eindt. Want
schoón my de Zede-vórming die kennis gheeft, zy gheeft ze mi nóchtraus tót dien
einde, dat ik ze pleeghen zal ; zy leert my de natuur der Recht-vaerdigheidt, op-dat
ik de zelve, haar kennende, oeffenenen in 't werk stellen zal.

5. Hier nie bólghet / dat de Reden-konst gheen deel der
Wijs-gheerte is / als welke niet de kennis der dingen /
maar

maar de Wys om de dingen te be-kennen / be-schikt.
in 't Zelf.

6. De Be-schouwighe Wys-gheerte is gheen een weeten-schap / maar een Keer van d'p weeten-schappen / in Gbedante ver-schillende.

7. De Eenigheideit en onder-scheiding der weeten-schap-pen hangt van d'eenigheideit en onder-scheiding van 't Dó;mlijk Doo;werp / óft van de wys van 't Doo;werp an te merken. De wys van an-merken wo;dt ghe-nómen van de af-trekking der an te merkene zaak van de Stóf. De af-trekking van de Stóf ghe-schiedt op d'p w;zen. Want een zaak wo;dt af-getrokken van een by-zondere Stóf / óft van een ghe-meene Stóf / maar alleen doo; de Reden; óft van een By-zondere en Ghe-meene Stóf / niet alleen doo; de Reden; maar oók met der daadt. die 6 Neemt
Stelt de Natuur-weet, de andere de VVis-konst, en deze de het Natuur-lyk lichaam;
Over-natuur-weet. 6. in 't Zelf. 4. en 10 stell. alle dry (de

Over-natuur-weet, Natuur-weet en Wis-konst) merken zy't zelve an, dóch elk op een ver-scheide wys: De Over-natuur-weet, voor zó veel als 't selve een Weezen is, dat is, voor zó veel het zelve iet in de Natuur is; De Natuur-weet, voor zó veel het zelve Natuurlijk is. De Wis-konst, voor zó veel het zelve met deze óft die ghroótheideit an-ghe-daan is. En deze wys van an-merken spruit uit de dryerleye af-trekking der zaak van haar Stóf. Want de Natuur-weet trekt het Natuurlijk lichaam af van alle by-zondere stóf, dat is zy merkt het Natuurlijk lichaam an zó vér als 't al-ghe-meen is, maar niet als 't by-zonder is, zó merkt zy an het menschlijk lichaam, voor zó veel 't an allen menschen ghe-meen is, maar niet voor zó veel het Ians óft Pieters lichaam is; en mits deze af-trekking niet in de Natuur, maar in ons ver-stande is (want alle menschen in de Natuur zijn by-zonder) zó wordt zy een af-trekking der Reden ghe-noemt. De Over-natuur-weet trekt het Natuurlijk lichaam af van alle, zó by-zondere als al-ghe-meene Stóf, en merkt het an voor zó veel als het is, en mits het zo-daanigh niet alleen in ons ver-stande, maar oók in der daadt zonder stóf is (want schoón het Natuurlijk lichaam zonder stóf ware, zó zoud het even wel een wezen kunnen zijn) zó is die af-trekking niet alleen der Reden, maar oók in der daadt. De Wis-konst merkt het Natuurlijk lichaam an voor zó veel 't ghroót is, dat is, merkt alleen an de ghroótheideit des Natuurlijken lichaams, zonder an-merking van de Stóf daar die ghroótheideit in-hangt, en trekt alzó de groótheideit af van alle stóf in 't ghe-meen; Maar mits men de ghroótheideit niet zondet lichaamlijke stóf in de Natuur vindt, zó wordt deze af-trekking, als alleen in 't ver-stande te weegh-ghebraght, een af-trekking der reden ghe-noemt.

8. De Ober-natuur -weet is onder de Be-schouwi-ghe weeten-schappen / na de G;de der Natuur en Waer.

Waerdigheid / de eerste; de Natuur-weet de tweede; de Wis-konst de laatste: Na de orde van onze kennis / is de Wis-konst de Eerste; de Natuur-weet de tweede; de ober-natuur-weet de laatste. in 's Zelf. 13, en 14. stell.

9. Schoon 't niet ghantsch on-geschiedt is / dat veel Weetenschappen onder de Over-natuur-weet begreepen worden / als de Weetenſchap van 's wezen in 't ghemeen / de Natuurlijke Ghods-gheloortheid, en de Engel-beschrijving, zo acht ik nochtans waar-schijnlijker te zijn / dat deze / deelen van een wetenschap zijn / als weetenſchappen in Ghe-daante ver-scheiden.

10. De Wis-konst be-ghijpt onder zich veel in Ghe-daante ver-scheide weetenſchappen / als de Tel-konst / Meet-konst / Zang-konst / Schou-konst / Sterre-konst / Landt-beschrijving / Weegh-konst / etc.

11. De Ober-natuur-weet is wel de opperste boven de andere weetenſchappen; nochtans worden de andere weetenſchappen der Ober-natuur-weet niet onder-

7 Dat is, buerticht. 7 in 's Zelf. 11. en 12. stell.

zy be-hoó-

ren niet tot de Over-natuur-weet, even als deelen der zelve. Zie 't Onder-wijs.

12. De oeffenighe Wjs-gheerte wordt ghe-deelt in een Ghe-meen Deel / welk Zede-vorming ghe-noemt wordt / en in een Bp-zonder deel welk de Borgher-siering en Huis-houding onder zich be-ghijpt. in 's Zelf. 1. stell.

13. De Natuur-weet is een wetenschap des Natuur-lijken lichaams / vooz zo veel als 't Natuurlijk is. in 's Zelf. 2. stell.

14. Schoon de Natuurlijke lichaamen in een ghe-duurighe bloedt en ver-andering be-staan / niet te min is de Natuur-weet eigentlijk een wetenschap ghe-noemt.

8 Want 8 in 's Zelf. 3. stell.

schoon de

Mensch in 't by-zonder heden leeft, morghen sterft; en al-zó gheen mensch meer is, zo is hy nochtans in 't al-ghe-meen zo niet, maar ghe-duurigh, zo dat al wat men van alle menschen in 't ghe-meen magh zegghen, altijd waar en noót-zaaklijk is. Nu op de laatste wijs, niet op de eerste, merkt de Natuur-weet den mensch en alle natuurlijke dingen an, en daar-om is zy een wetenschap.

15. Het Onder-werp der Natuur-weet (wat anderen

ren oók twiſt-reeden) wordt beſt ghe-ſtelt het Natuurlijk
óft de weeghlyk Lichaam 9 in 't Zelf. 56. en 7. ſtelt.

9 Dat is,
het lichaam

welk in zich zelf een be-ghinſel heeft van de be-weeghing en ruſt, Waar door het
zelf-be-woóghen wordt óft ruſt. Zie 1 onder w.

II. Hoóft-ftuk.

Van de Be-ghinſelen des Natuur- lijken Lichaams.

I. STELLING.

In ieder weetſchap zijn dyp dingen waar te nee-
men / het Onder-werp / de Be-ghinſelen en Andoe-
ningen óft Eigheſchappen: en de zelve óft in 't ghe-
meen / óft in 't by-zonder. 1. Hoóft-ft. 1. ſtelt.

2. Hier uit is 't ghe-ſchiet / dat de Natuur-weet in
twee deelen ver-deelt is / naamlyk in 't ghe-meene deel /
waar in ghe-handelt wordt van 't Natuurlijk lichaam
en des zelfs an-doeningen in 't ghe-meen / en in 't Eighe
deel / waar in ghe-reden-kabelt wordt van de Ghe-daan-
ten des Natuurlijken lichaams / en des zelfs Be-ghin-
ſelen en An-doeningen.

3. Be-ghinſelen zijn / die 1 nócht uit elk-ande-
ren / nócht 2 uit anderen / en waar uit alle 3 dingen zijn.
in 't Zelf. 2. ſtelt.

1 Want zó
zy uit elk-
anderen

waren, zó

zoud het een eér zijn als t'ander, en zyzouden gheen eerste be-ghinſelen van andere
dingen zijn; Mits zy gheen be-ghinſelen van haar zelf, maar van andere dingen ghe-
noemt worden. Zó is oók de ſtóf gheen deel der Vórm (want het lichaam is gheen
deel der ziel) nócht in 't teghendeel de Vórm een deel der ſtóf; nócht de Vórm wordt
uit de ſtóf, nócht de ſtóf uit de Vórm t'zaam-ghezet, door dien zy te ghe-lyk tót
de t'zaamen-ſtelling des natuurlijken lichaams, als weezentlijke deelen des zelfs,
t'zaamen-loópen.

2 Mits Zy de eerste zijn. Want waren zy uit andere, zó zouden zy niet de
eerste en oók gheen Be-ghinſelen zijn; maar die andere dingen, daar zy uit waren,
zouden eerder, en der-havlen haar be-ghinſelen zijn.

3 Ver-ſtaat Natuurlijke dingen, Want mits, de Natuurlijke lichaamen t'zaam-
ghe-zet zijn uit haar weezentlijke deelen, zó moeten zy Noódt-zaaklyk die wee-
zentlijke deelen tót haar be-ghinſelen hebben. Zie 's onder-w.

4. De Be-ghinselen des Natuurlyken lichaams zyn t'eenemaal dyp / t'we Recht-strýdighen / de Vórm en Be-roóving / en t'ghe-meen' Onder-werp der Recht-strýdighen / de Stóf. *in's z'elf.*

5. Van deze zyn / Stófen Vórm / be-ghinselen dooz zich ; Be-roóving is een Be-ghinsel dooz Toe-val : Stófen Vórm zyn Be-ghinselen der Teeling en t'zaam-

4. Want alle men-zetting ; Be-roóving / alleen der Teeling. 4.

Natuurlyke lichaamen worden weezentlijk uit de stóf en Vórm ghe-teelt en t'zaam-ghe-stelt , ghe-lyk de mensch ghe-teelt en t'zaam-ghe-zet is uit zyn lichaam en de redelyke ziel : Maar de Be-roóving is daarom een be-ghinsel door Toe-val , om dat zy even als een Toe-val der Stóf in-hangt , zó wordt het menschlyk zaadt , welk de stóf is vanden mensch , be-roóft van de Vórm des zaads , om de vórm des menschen , de redelyke ziel , te ontfangen , welke be-roóving in het zaadt hangt als een Toe-val ; want zy ver-ghaat met het an-komen der nieuwe Vórm : En in die zin wordt de Be-roóving ghe-noemt een be-ghinsel der teeling en Ver-andering , om dat het natuurlyk lichaam eerst van zyn voor-gaande Vórm moet be-roóft zyn , eér het een nieuwe an-doet. *Zie's onder-wijs.*

5. Ten op-zicht der Ver-anderingen en be-weghingen &c , welke , mits zy Toe-vallen zyn , zonder Onder-werp niet be-staan konnen.

6. Stóf is t'eerste onder-werp / waar uit / in zijnde / het Natuurlyk lichaam dooz zich / en niet uit Toe-val / ghe-teelt wordt / en waar in het laaft ont-knoopt wordt.

6. Dat is ; 7. De Stóf is gheen lichaam / nócht dooz eenighe nócht ten Vórm der lichaamlykheid 6 (als Avissenna spreekt) op-zicht nócht dooz haar 7 Een-boudigh weezen. *in's z'elf. 2, 9, dat zy eenighe Vórm 10, 11. stell.*

van lichaamlykheid zoud hebben. Want zy is een enkel weezen , dat , is welk niet t'zaam-ghe-zet is uit weezentlyke deelen. Want anders zoud de vórm een deelder stóf moeten zyn . de ziel een deel des lichaams , welk valsch is.

7. Dat is ten op-zicht van haar Stóflikheidt zonder vórm. Want een lichaam (ver-staat Natuurlyk) is een zelf-standigheit be-staande uit stóf en Vórm ; dies kan de stófgheen lichaam zyn. daar en boven is zy gheen lichaam , om dat zy een be-ghinsel des lichaams is , ghe-lyk het lichaam gheen mensch is , om dat het een be-ghinsel des menschen is. *Zie's onder-wijs.*

8. Ja de Stóf is een ghe-sch louter Ver-mo-ghen in t'Ghe-slacht der Natuurlyke dingen ; dat is / 3p is on-beelachtigh en be-ghýpigh aller natuur-lyke

lijke Vórmen : 8. Maar in 't Gheslacht der Zelf-standigheden / is zy met der daadt. 9. Want zy heeft uit zich een deeliche en on-ber-bulde weezenheid en weezenlijkheid (waar door zy de Natuurlijke lichaamen / der Vórm by-ghe-boeght / stelt) en niet van de Vórm. In dezen zin heeft Schotus recht ghe-zelt / dat de Stóf een *Entitatum actum*, als hy spreekt / dat is / een weezenlijk *Be-drijf* heeft uit zich. in 't 2^{el}. 12, 13. stell.

8. Dat is, zy is be-roóft van alle natuurlijke Vórmen, maar nóchtans be-quaan en heeft het ver-moghen om

de zelve te ont-fangen. Weet leezer dat het ghesproken wordt van de eerste Stóf, waar uit alle natuurlijke dingen be-staan. Want de Natuurlijke dingen ver-schillen allenlyk door haer Vórm; 't welk wy udus te kennen gheeven, (na ons beste ver-moghen) de Mensch stervende : zó scheidt de ziel, des Menschen Vórm, van het lichaam; welk nu door die scheidung der Vórm niet méér een mensch, maar een doódt, doch niet te min een vleeschlijk, lichaam is; het zelve be-ghraaven, ver-liest de Vórm van vleisch, en wordt door dat ver-lies aarde, en zó voort; hier ziet ghy dat al 'die ver-andering ghe-schiedt door 't ver-lies der Vórm, de stóf blyvende; en mits de natuur niet ghaat tót het on-eindighe, zó moet zy elders stuiten, en daar uit blijkt dat 'er eenighe eerste Stóf is, als alle natuurlijke dingen ghe-meen, welke stóf in ons ver-standt van alle Vórm af-ghe-scheiden en al-ghe-meenlyk an-ghe-merkt wordt.

9. Dat is, In 't gheslacht der Natuurlijke lichaamen is de Stóf een louter ver-mógen, want zy kan een mensch, een beest óft iet anders zijn : Maar in 't Gheslacht der zelf-standigheden is zy met der daadt, dat is, zy is een daadlyk zelf-standigh weezen. Want zy is een deel van een zelf-standigheit, en derhalven be-hóort zy onder de zelf-standigheden. Want de deelen be-hóóren onder 't zelfde hóoghite gheslacht waar onder 't heel be-hóort. *Burg, in de Reden-konst. 1. Boek, 3. Hoofdt-stuk.*

9. Hier uit volgt / dat de Stóf niet kan zonder Vórm zijn.

10. ' Het Ver-moghen der Stóf wordt ghe-deelt in Al-ghe-meen en By-zonder, Al-ghe-meen wordt ghe-noemt / waar door zy ziet op ieder Vórm on-ber-scheidlyk. 10; By-zonder / waar door zy op deze óft die Vórm ziet. Het Eerste ver-moghen der Stóf is Weezenlyk / het laatste Toe-balligh. II. in 't 2^{el}. 14.

10. Dat is, waar door zy dit óft dat lichaam kan zijn, zonder onder-scheid.

11. Want dat de Eerste stóf het ver-moghen heeft om alles te kounen zijn zonder onder-scheidt, be-hóort zó tót het weezen der eerste Stóf, dat het zelve niet van haar kan af-ghe-scheiden zijn; Maar dat de eerste Stóf eér een Mensch als iet anders ver-maght te zijn, is by Toe-val, en zonder welk ver-moghen zy zoud de eerste Stóf konnen zijn.

11. **De Be-gheerte / die ghe-meenlijk der Stóf toe-geschryeven wordt / ver-schilt van 't Ver-moghen der zelve niet als dooz reden óft op-zicht. in 's z elf 15. stell.**

12. **De on-bepaalde Hoe-ghroótheid is eben-tjdygh;**

12. Dat is, met de Stóf. 12. in 's z elf. 16. stell.

de Eerste

Stóf heeft altijd een on-bepaalde Ghroótheid, dat is, zy heeft gheen zekere dunheid, dikheid, ghe-stalte óft eenighe andere af-meeringen, maar zy heeft de zelve on-bepaald, de welke van de an-komende Vórmn be-paalk worden. Zó dat de Werkende Oór-zaak gheen nieuwe Hoe-ghroótheid in de Stóf voort-brengh, maar die, welke zy al ré heeft, be-paalk; even als een beeldt-houwer, willende een beeldt maaken, een hout neemt, waar in de ghroótheid van 't beeldt nóch on-bepaald is, welke hy daar na, met het uit-werken van het beeldt, tó de ghroótheid van 't beeldt be-paalk.

13. **Dat 'er Zelf-standighe Vórmn der Natuurlijke lichaamen ghe-gheeben worden / kan ghe-noeghsaam**

13. Want be-toógh worden. 13. in 's 3. Hoóft-ß. 2. stell.

Ten eersten,

Alle dingen ver-schillen weezentlijk van elk-ander. Niet door de stóf, want die hebben zy, ghe-lyk al-ré ghe-zeit is, alle ghe-meen, der-halven door eenigh ander weezentlijk deel, en dat is de Vórm. Want de Natuurlijke lichaamen hebben gheen andere weezentlijke deelen, als de stóf en Vórm.

Ten tweeden, Elk ding heeft zija by-zondere werkingen, maar de zelve spruiten niet uit de Stóf, want die kan niet werken; (als blijkt uit het menschlijk lichaam, welk, van de ziel af-ghescheiden, gheenighe werkingen door zich zelf voort-brenghen kan) der-halven uit de zelf-standighe Vórm,

14. **Vórm is een Zelf-standighe Be-dryf / met de Stóf een Eenigh dooz zich t'zaamen-stellende. in 's z elf. 3. stell.**

15. **De Zelf-standighe Vórmn zyn niet dooz de Telling in de Stóf / nócht na zich ghe-heel / nócht na eenigh haat deel óft trap; maar zy worden doozt-gebryacht uit**

14. Want, het ver-moghen der Stóf. 14. in 's z elf. 10, 11, 12. stell.

ghe-lyk wy

ghe-zeit hebben, de Stóf heeft een ver-moghen, waar door zy alles zija kan; uit dit ver-moghen nu wordt de Vórm, door eenighe schikkingen, die de Werker in de Stóf in-voert, voort-ghe-braght: Een hout heeft in ver-moghen een beeldt, een schip, een balk óft iet dier-ghe-lijx te zyn; een Beeldt-houwer haalt uit dit ver-moghen des houts de Vórm van een beeldt voort, door de schikkingen, die hy, al werkende, in het hout in-brengh, &c.

16. De **Dóym** wordt ghe-noemt *Logos* toes *Onfas*. 15. en 15. Dat is Reden des weesens. door **Dóym** wordt lichaam ghe-zeit te-zijn / 't gheene dat het is ; niet als of de **Dóym** het ghantsche Weezen des lichaams *z*p / maar dat *z*p het hoog-neemste deel des Weezens *z*p / waer door het Lichaam in een zekere ghe-daante ghe-stelt wordt. Want dat een Mensch *z*p / of dat hy een lichaam *z*p / is *z*o wel der *Stóf* / als der **Dóym** te wíten : Maar dat hy een Mensch *z*p / is alleen der **Dóym** te wíten. *in's 2. elf. 3. stell.*

17. In ieder t'zaamen-stel is alleen een Ghe-daant-righe **Dóym**. dat an deze veel **Dóymen** / oók Zelf-standighe / in de leebendighen onder-schikt worden / ten minsten als eenighe *Schikkingen* / is niet on-mooghlyk. *in's 2. elf. 3. stell.*

18. *Be-robbing* is een af-weezen der **Dóym** / welke moest in-zijn. Want wíl *Be-robbing* ghe-zeit wordt of ten op-zicht der uit te dývene **Dóym** / of ten op-zicht der in te boerene **Dóym** ; *z*o moet *Be-robbing* in't laatste op-zicht ver-staan worden / wanneer *z*p onder de *Be-ghinselen* der *Teeling* ghe-telt wordt. *in's 2. elf. 14, 15, 16, 17. stell.*

19. *Be-robbing* wordt ghe-noemt een *Be-ghinsel* der *Teeling* / om-dat *z*p in de *Teeling* het *Merck-teken* waer van is / 16. *in's 2. elf. 18. stell.*

16. Dat is waar van de

Teeling haar *be-ghin* neemt. Want de *Teeling* des menschen *be-ghint* van de *be-robbing* der voor-ghaande niet alleen , maar oók der na-vólggende *Vórm*en ; het lichaam is in't *be-ghin* van des menschen *teeling* niet alleen *be-roóft* van de *Vórm* des zaads , maar oók van de *ziel* ; en van die *be-robbing* af *be-ghint* de *teeling*.

III. Hoófdt-stuk.

Van de Natuur.

I. STELLING.

Uit Stóf en Dóym wordt het Natuurlyk Lich-
aam / dat is / een Natuur hebbend' lichaam /
t'zaamen-ghe-stelt. 1.

1. De Be-
ghinselen

worden an-ghe-merkt óft ten op- zicht der teeling en t'zaamen- stelling des Natuur-
lijken lichaams, óft ten op- zicht der oeffeningen en eigenschappen des zelfs. In de
eerste an-merking zijn zy in 't voor-gaande Hoófdt-stuk, in de tweede, worden
zy hier onder de naam van Natuur voor-ghe-stelt.

2. Natuur is een be-ghinsel en Oózaak der Be-
weeghing en rust / van dat / daar zy in is / Eerstelyk /
booz' sich / en niet booz' toe-val. 4. Hoófdt-stuk 2, 3, 4. stell.

3. Natuur is een be-dryvend en lyvend Be-ghinsel
van Be-weeghing. in 't zelf. 5, 6. stell.

4. In welke dingen / en van welke be-weeghingen /
Natuur een be-dryvend be-ghinsel is / in de zelve dingen /
en van de zelve be-weeghingen / is zy ook een lyvend Be-
ghinsel; maar niet in reghen-deel. Der-halven wordt de
Be-weeghing niet alleen natuurlyk ghe-noemt / die
van de Dóym der be-weeghlyke zaak / als van de Wer-
kende Oó-zaak / boozt-spruit / maar ook tót welke te
ont-fangen de Stóf be-quaatlyk ghe-schikt is. Schoón
der-halven des Dóym booz' een by-zonder booz'-recht het
woozdt van Natuur toe-geschreeven wordt / zo is
nóchtans niet te ont-kennen / óf de be-noeming van Na-
tuur zy ook der Stóf toe te schryven. in 't zelf. 7, 8. stell.

5. En al-zo (schoón men stelde dat de Heemel van
de ver-standigheden be-wooghen wierd) nóchtans zoud
het gheen Oó-zaak zyn / waarom de be-weeghing des
zelfs niet natuurlyk ghe-noemt magh worden.

6. De Natuur is gheen be-ghinsel van be-weeghing
en rust in 't zelve lichaam te ghe-lyk / maar in verscheide
lichaamen: Het Be-ghinsel der Be-weeghing / in die/
welke

welke natuurlijk be-wooghen worden; der rust / in die / welke natuurlijk rusten.

7. En de rust van de natuurlijke be- weeghing wordt ver- staan / in 't merk- teken waar toe 2. : De rust in 't merk- teken waar van / is ghe-weldigh / en teghen de Natuur.

8. De Natuur werkt al-tydt om een Einde. 3. in 's Zelf. 12. stell.

9. De Noedt-zaaklijkheid van der natuurlijke din- gen / is niet alleen der Stof / maar ook het Eindt toe te schijven. in 's Zelf. 13. stell.

10. Deze Noedt-zaaklijkheid des Eindts / wyl 't Booz-waardigh 3p / neemt niet uit de Natuur het Ghe- bal oft Abondt-uur.

11. Ghe-bal is een Obz-zaak door Toe-bal van die dingen / die zelden ghe-schieden / en dat in al / wat om is op-ghe-nomen wordt.

12. 't Abondt-uur is een ghe-daante van ghe-bal / en heeft alleen plaats in die dingen / die met booz-beraadt werken / daar 't Ghe-bal ook 3p in die dingen / die niet noedt-zaaklijkheid der Natuur werken.

13. De Wan-schepsels / dat is / de Natuurlijke Ghe- wochten / welke af-aarden van de rechte en ghe-woon- lijke Schikking na de Ghe-daante / worden by Ghe-bal. in 's Zelf. 12. stell.

14. Konst is altydt een uit-wendighe obz-zaak van haar werk en Be-weeghing / en ver-schilt daer in van Natuur. en kan daarom gheen natuurlyke werken be- reiden: maar kan alleen de Natuur be-paalen en stieren / met de natuurlyke Obz-zaaken det Stof booz-richtigh- lyk toe te passen.

2. Dat is in 't uiterst- einde der be-wee- ghing.
3. Dat is de Natuu werkt nocht zon- der eenigh op-ghe-zet- einde.

IV. Hoofd-stuk.

Van de *Hoe-grootheid* en *Hoe-daanigheid*
des Natuurlijken lichaams.

I. STELLING.

En zo veel van de *Be-ghinselen* des lichaams en der *Natuurlyke ver-anderingen* in 't ghe-meen; nu bōl-ghen eenighe *An-doeningen* oft *Eighenscappen* des natuurlijken lichaams / als *Hoe-grootheids, Hoe-daanheids, Plaats, Be-weeghing* en *Tydt*. 5. Hoofd-st. 1. stell.

Wat de ver-knōch- te Hoe-grootheid ty, zie de lezer in des Schrijvers Reden-konst.

2. *Hoe-grootheid* (ik ver-sta de *Ver-knōchte* 1) is een *Toe-bal* / waar door het *Natuurlyk* lichaam een deel heeft buiten een deel. in 't *Zelf*, 2. stell.

3. De *Hoe-grootheid* volgt on-middeljk de *Stōf*; en de merk-tekenen van *Hoe-grootheid* de *Dōm*. 2. in 't *Zelf*. 12. stell.

4. Dat is, daar *Stōf* is, daas is on-middeljk *ghrootheid*, zo dat ghe-lijk de *ghrootheid* niet zonder eenighe *Stōf*, zo kan ook de *Stōf* niet zonder eenighe *ghrootheid* zijn: Maar de merk-tekenen oft be-palingen der *ghrootheid*, dat is, dat de *stōf* niet meer als (neemt het zo) een elle lang, een vierde deel breedt, en een halve elle dik is, dat is niet der *stōf*, welke *ghroot* en even-wel *stōf* zijn kond, maar der *Vōrm*, die de *stōf* be-paakt, te wijten.

4. Zo *noōdt-zaaklyk* als het dan is / dat een lichaam uit *Stōf* en *Dōm* be-sta / zo *noōdt-zaaklyk* is het / dat een *Natuurlyk* lichaam *hoe-groot* en uit-ghe-rekt 3p.

5. Alle *Natuurlyk* lichaam is door *Hoe-grootheid* be-paalde: met der daadt wordt'er gheenigh on-bepaalde ghe-gheeben. 1. En 't kan niet ghe-gheeben worden / zelfs niet door de *Ghōdlyke* kracht. in 't *Zelf*, 11. stell.

6. Dat is, daar is in de ghanfche werlde gheen lichaam oft 't heeft zijn be-paalde *ghrootheid*.

6. Met der daadt on-eindigh wordt ghe-noemt / welke even-gheelyke deelen heeft met een zeker deel: van welke zo 't een na 't andere ghe-wōmen / en 't zelfde niet ver-haale

haalt wordt / zó kunnen nocht zó veel ghe-nómen worden / ^{3.} Neem dat ghy óf daar schieten alstyd eenighe óber te neemen. ^{3.} stelde eenig

on-eindigh lichaam , en wy neemen van 't zelve een zeker deel , neem van een el lang , daar na neem ik 'er nóch zó een deel af , daar na het derde , vierde , vijfde , zó voort , en ik neem niet de zelve deelen wederom , maar 'telkens al wederom andere , zó zal ik nóchtrans nooyt zó veel deelen wegh kunnen neemen , óf daar zullen 'er nóch alstyd over-schieten ; óf ander-zins zoud het niet on-eindigh zijn.

7. 't Hoe-ghoote wordt niet ghe-maakt uit on-deelbaaren / maar uit deelen zonder einde deel-baar. *in 't 2. elf. 9. stell.*

8. Hoe-ghoote wordt ghe-zeidt zonder einde deelbaar / niet om-dat het in on-eindighe deelen kan ghesneden worden / maar om-dat het niet kan ghe-deelt worden in die dingen / welke niet meer ghe-deelt kunnen worden. Ghe-lyk 't ghetal ghe-zeit wordt zonder einde te kunnen ver-meert worden. *in 't 2. elf. 9, 10. stell.*

9. De 4. Ander-sachtighe lichaamen / als zijn de ^{4.} Oft Ander-aartige Lebendighe / ver-eiffchen een hoe-ghooteheid met haar ^{ziet de Re-} natuur óber-een-komende / en door zekere paalen be-paalt ; ^{den-konst-} zó dat der zelve ghe-daantighe Natuur niet be-houden ^{1. Boek. 14.} kan worden onder een hoe-ghooteheid / zó ghoot en ^{Hoofdt-st.} klein als men wil. *in 't 2. elf. 12. stell.*

10. De 5. Ghe-lyk-sachtighe lichaamen / als zijn de ^{5.} Oft Ghe-lyk-aartige Hoofdt-stoffen / en by-kans de óberighe niet leebndighe lichaamen / hebben gheen zeker merk-teken van ^{ghe.} Ghootheid van de Natuur voor-geschreeven : En schoon zyn een merk-teken van kleingeidt hebben om der om-ghaande lichaamen teghen-strijding / zó ver-eiffchen zyn nóchtrans uit haar Natuur gheen be-paalde kleingeidt. *in 't 2. elf. 13, 14, 15. stell.*

11. Hoe-daantigheit / welke onder de an-doeningen des natuurlijken lichaams ver-haalt wordt / is niets anders / als des natuurlijken lichaams ver-moghen om te doen óf te liden / egheen met zyn Natuur óber-een-stem.

12. En zyn is óf openbaar / óf ver-bozghen : van welke die door zich in de zinnen in-loopt ; deeze / niet als uit de ghe-woóchten be-gheeyen wordt. Hier toe moeten be-trokken worden de ^{6.} ~~De~~ liden en Teghen-lydingen der dingen.

dingen der dingen noemt men , de onderlinge over-een-komst óf strijd der Natuurlijke

natuurlijke lichaamen, daar door zy elk-ander lijden óft niet lijden kunnen, zó zeynmen dat aeghdissen zich ver-hueghen in de teghen woordigheit der menschen en an de zelve gheen-zins schaadelijk zijn; (dit is een Mè-lijdung tusschen de Aeghdissen en den mensch) maar daar teghen den slangen zeer hinderlijk, zó dat in de plaats, daarmen aeghdissen vindt, gheen slangen zijn; en dat is een Tegen-lijdung tusschen de aeghdissen en slangen: zó ziet men óók dat zommighe menschen gheen katten, ratten óft andere beetten kunnen ver-draaghen.

V. Hoófdt-stuk.

Van Plaats en Ydel.

I. STELLING.

Plaats wordt van Aristoteles uit-ghebeelt / de naaste en on-be-weeghlyke plaats des be-gryppenden lichaams. *6. Hoófdt st. 1. fell.*

2. Doo; deeze reeming is plaats gheen wezenlyke Eigenschap des Natuurlyken lichaams. Want dat een lichaam doo; een ander lichaam om-schryeven werde / spuyt niet uit de in-wendighe Natuur des lichaams / maar uit de wer der al-ghe-meene Natuur / 't Ydel be-tellende. *in 't 2. elf. 9 fell.*

3. Ja óók kan de Heemel niet recht ghe-zeyt worden in een plaats te zyn / zó plaats een Vlake Ydes be-gryppendoms lichaams, waarmen óók daar teghen twiſt-keede. *1. in 't 2. elf.*

4. Daar toe be-weeren z; de On-be-weeghlykheid der Plaats niet lichtlyk / nócht óók op de zelve wys / als willen / dat plaats een plaats z; . Want ander-zins ver-klaaren 't de Conimb. in 't 4. bo der Nat. 1 ghof. ander-zins Tol. in 't 2. elf. 5. Ghof. anders Peror. 11. bo. 2. en 3. Hoof. ander-zins ver-klaaren anderen de on-be-weeghlykheid van plaats. Aller best leert Kalker. min. in 't 6. van plaats en 't ghe-plaatste, dat plaats on-be-weeghlyk is ten op-zicht der ghynde / welke 't Ghe-plaatste on-be-weeghlyk onder-sroopt wordt. *in 't 2. elf. 11. fell.*

5. Welke dingen zó zynde / zó schynt plaats een ruimte te zyn / waar in een lichaam is. *in 't 2. elf. 11. fell.*

6. Ruimte is gheen lichaam / nócht hoe-ghyoóft-heid / nócht tet daadlyk / maar eenighe in-ghebreelde be-

be-gheestigheide even-gheoort met het ghe-plaatste. *in 's 2 elf.*

7. Plaats volgt de hoe-gheoortheid; en daar-om zo noodt-zaaklijk als 't is / dat een lichaam hoe-gheoort en uit-ghe-strekt is zo noodt-zaaklijk is 't / dat een lichaam in een plaats is. *in 's 2 elf. 3. stell.*

8. En dat de af-meetingen en deelen der plaats / met de af-meetingen en deelen des ghe-plaatsten lichaams over-een komen. *in 's 2 elf.*

9. Twe lichaamen kunnen niet te ghe-lyk in de zelve plaats zyn / zelfs niet door de Ghodlijke kracht; ghe-lyk ook gheen twe deelen des zelfden lichaams in de zelve de deelen der plaats kunnen zyn. *in 's 2 elf. 4. stell.*

10. Niet meer kan het zelve lichaam te ghe-lyk zyn in ver-scheide plaatsen. *in 's 2 elf. 5. stell.*

11. Ydel is een ruimte on-deelachtigh en be-gheestig 2. Dat is een ruimte
pigh van een lichaam. *in 's 2 elf. 13. stell.*

12. Dat 'er ydel in de Natuur ghe-gheeben werde / is van de ouden te ver-gheeffsch be-vesticht; ja het kan niet natuurlijk ghe-gheeben worden. *in 's 2 elf. 14. stell.*

13. De Natuur bliedt zo naerftigh het ydel / dat yz zich daar door be-schermt. Want de Onder-heemelsche dingen be-staan door de kracht des Heemels; welke / zo het ydel daar tusschen ghe-stelt ware / tot de zelve niet zoud over-ghe-braght kunnen worden. *in 's 2 elf. 13. stell.*

14. En wijl Ghodt het ghe-brek van deze kracht kan ver-bullen / zo schijnt het dat niet be-neent magh worden / of door Ghods kracht kan een ydel ghe-gheeben worden.

15. Aristoteles heeft niet be-tooght *in 's 4. bo. der Nat. 3. Hoof.* Dat indien iet door zyn Natuur in 't ydel be-wooghen wierd / dat in een ooghen-blik be-wooghen worden zoud.

16. Dat dan een lichaam in 't ydel door zyn Natuur niet kan be-wooghen worden / is daar uit niet / om dat die be-wegging ooghen-blikkigh zoud zyn / maar omdat de kracht des Heemels zich tot het zelve niet zoud ver-zenighen kunnen.

VI. Hoófdt-stuk.

Van Be-weeghing.

I. STELLING.

1. Dat is, **B**e-weeghing is een be-drijf 1. van dat / dat dooz
vol-ma-king, want **B**er-moghen is 2. / dooz; zó veel als 't dooz ber-mo-
alle be-drijf **g**hen is. 7. Hoóft-st. 8. fell.

be-drijft, dat is, vol-maakt iet. Wy noemen hier een be-drijf niet het uit-ghe-
wrochte werk, maar de werking zelve.

2. Neemt de ver-warming, waar door het koude waater warm wordt, deze
ver-warming nu is een be-weeghing des waters, welk gheen warm water is, als in
vgr-moghen, zó lang als 't de vol-kome warmte niet ver-kreeghen heeft, en dan is
de be-weeghing uit, mits het nu, die vórm der warmte vol-komen ver-kreeghen
hebbende, niet meet warm water in ver-moghen, maar in der daadt is: en dat
willen die woorden, voor zó veel als 't ver-moghen is.

2. **Z**ij Be-weeghing moet an-ghemerke worden / de
Be-weeghet / het Be-weeghlyk / 't merk-teken waar
3. Ziet de **van / en 't merk-teken waar toe.** 3. in 't Zelf: 9. fell.
Reden-
konst 1, boe. 8. Hoófdt-st. 21-waar by na dit heele Hoóft-stuk ver-klaart wordt,

3. **D**e Be-weeghing is niet in den Be-weeghet / maar
in 't Be-weeghlyke. in 't Zelf: 10. fell.

4. **D**e merk-tekenen der Be-weeghing zijn Teghen-
stelligh. in 't Zelf: 11. fell.

5. **D**e wegh-werping nóchtans van 't merk-teken
waar van / en de ver-krigging van 't merk-teken waar
toe / is niet / als een Be-weeghing. in 't Zelf: 12. fell.

4. **D**at is, **D**e be-weeghing is Dórnlyk gheen Dórn in woz-
den / maar een wegh tot de Dórn 4. : en ver-schilt
wéchtans van Dórn met der daadt niet / maar in op-
zicht en uit-beelding.

weezen gheeft en maakt dat zy een be-weeghing is, is niet de toe-komende Vórm,
die al-ré in de be-weeghing te weegh ghe-braght wordt, maar die vloedt, waar
door die toe-komstige Vórm van lang-zaamer handt in 't onder-werp in-ghe-
braght wordt, zó is de warmte, welke doot 't ver-warmen in 't water in-ghe-
braght wordt, niet de Vórm welke an die be-weeghing des waters het weezen
gheeft, maar de vloedt en wegh, waar lanx het water van de koude allenx tot die
warmte ghe-raakt,

7. Het merk-teken waar toe moet deel-baar zijn. *in 't zelf 13. stell.*
8. Hier uit volgt / dat Be-weeghing ber-bolgbig en ber-knocht is. *in 't zelf, 13, 14. stell.*
9. De Ghe-fachtrighe en Ghe-daantrighe Eenigheide en onder-fcheiding der Be-weeghing / moet ghe-haalt worden van de Eenigheide en onder-fcheiding des merk-tekens waar toe. *1. Hoofst-ft. 7. stell.*
10. Der-halven is Be-weeghing alleen in dyp Zegh-woorden; In Hoe-ghevoestheid is 3pber-meerdering en ber-minderung; In Hoe-daanigheide / Der-andering; in Waar / een plaatfijke be-weeghing. *in 't zelf.*
11. Want Teeling en ber-derwing zijn gheen Ghe-daanen van eigentlijk ghe-noemde Be-weeghing; maar ooggen-blikkighe ber-wiffelingen. *in 't zelf 3, 4, 5, 6. stell.*
12. Tot de ghe-tallighe eenigheide der Be-weeghing wordt / be-halven de ghe-tallighe Eenigheide des merk-tekens waar toe / ber-eifche de eenigheide van 't Be-weeghlijk / en der ber-knochtheid de Tijdt. *in 't zelf 11. stell.*
13. Plaatfijke Be-weeghing wordt ghe-deelt in natuurlijk en Ghe-weldighe, de natuurlijke Be-weeghing is wel naaft van de eighe Dym van 't Be-weeghlijk / nochtranz 30 / dat 3p ghe-zeit kan worden te zijn van den Ceeler / als van 't ber-schoobe Be-ghinfel. *in 't zelf, 12. stell.*
14. De natuurlijke Be-weeghing is oft recht / oft kring-ronde. De rechte Be-weeghing is in 't be-ghin traagher / in 't eindt sneller. De oofzaak van deze zaak acht ik te zijn / dat het middel in 't be-ghin meet / in 't eindt min weer-ftaat. *in 't zelf 15. stell.*
15. De Ghe-weldighe Be-weeghing wordt het Be-weeghlijk van 't uiterlijk Be-ghinfel in-ghe-drukt / oft buiten / oft teghen de natuur van 't Be-weeghlijk. en is oft Stooting / oft voering / oft trekking / oft on-draaping. *in 't zelf. 12, 13. stell.*
16. De Be-weeghing der wegh-ghe-woorpe dingen is bande kracht / welke den wegh-ghe-woorpe lichaamen van den wegh-werper in-ghe-drukt is / welke de be-dienende oofzaak van die be-weeghing is / op de zelfde wiff / als de waarheid en lichtheid de oofzaak der natuurlijke be-weeghing is in de hooft-ftoffen. *in 't zelf. 16. stell.*

VII. Hoófdt-ftuk.

Van Tydt.

I. STELLING.

Tydt wordt van Aristoteles uit-ghebeelt / een Ghe-tal der Be-weeghing na eér en laater. . 2. Hoófdt-ft. 5. fell.

2. Tydt wordt uit-ghebeelt om Ghe-tal , niet om-dat 3p de Be-weeghing tel-baar maakt / óft dooz deelen meetlyk / (want dat heeft de Be-weeghing dooz haar Natuur) maar om-dat 3p een Maat is / waar dooz de deelen der Be-weeghing ghe-telt en ghe-meeten worden. in't zelf.

3. Daar toe wordt 3p uit-ghebeelt een Ghe-tal der Be-weeghing : om-dat wy de bloede der Tydt ; anders be-weeghing óft ber-volgh der deelen niet ghe-waar worden. in't zelf. 1. fell.

4. De ver-blybende dingen dan / welke niet ghe-stelt 3jn in een ghe-duurighe bloede der deelen / maar te ghe-lyk ghe-heel 3jn / worden dooz zich niet ghe-meeten dooz de Tydt / maar dooz de Ceuw / en derben al-zó het be-ghin eben als 't Einde / als Ghódt dooz de Ceuw-wigheidt: in't zelf. 3. & 4. fell.

5. Zó nóchtans de Tydt den Ver-blybende dingen toe-geschreeven wordt / dat ghe-schiedt ten op-zicht van eenighe Be-weeghing / waar mé de duuring der zelbe ver-ghelesen wordt. 't zelfde is van de rust te oóf-deelen.

6. De tydt dan be-staat van zich zelf niet ghe-heel / nócht óók dooz 3jn deelen / maar dooz een on-deelbaar oóghen-blik / waar dooz de Toe-komstighe deelen met de vooz-lede ghe-kóppelt worden / 't welk by de Ghzycken zo nu het nu ghe-noemt wordt. in't zelf. 11. fell.

7. De Maat en 't Ghe-meeten moeten in't zelfde Ghe-slacht 3jn. Daar-om wyl niets dooz zich ghe-meeten wordt dooz de Tydt / als de Be-weeghing / óft dat / dat be-wóoghen wordt ; zó moet Tydt óók een Be-weeghing 3jn.

8. En

8. En nu moet de maat in ieder Geslacht alderbe-kentst en eben-gheleyt zyn. daar-om/ wyl de Be-weeghing van t'eerste be-wegghlyk be-kentst en eben-gheleyt is; so volght/ dat de reden der Tijdt eerstelyk voeght der be-wegghing van t'eerste Be-weegghlyk; ten twanden/ de andere Be-weegghingen/ welke pleegghen by-ghebraght te worden om de duuring van andere be-weegghingen te metten. *in t'z. elf. 2. p. stell.*

9. De tijdt van is stofflyk een-zelbigh met de Be-weeghing van t'eerste be-wegghlyk / oft ieder andere meetende be-weeghing: Ver-scheiden / van de ghe-mete Be-weeghing. *in t'z. elf. 8. stell.*

10. De Dóym der Tijdt is / dat zy een Maat is, de reden der maat hanght van t'ber-standt. Waar uit volght / dat Tijdt na de hóymlyke Reden / een weezen der Reden is / oft ten minsten; so-daanigh / dat van t'ber-stande hangt. *in t'z. elf.*

11. De Tijdt is Aethts een / om-dat in ieder Geslacht der dingen maar een maat is.

12. De Tijdt / van Aristoteles uit-gheveelt / is gheen zighe an-doening des Natuurlyken lichaams oft der Be-weeghing: niet alleen / om-dat zy ten op-zicht der Dóym van t'ber-stande hangt; maar meest / om-dat zy van be-weeghing kan af-ghescheiden worden. Want indien / de Heemel staande / al de andere dingen be-wogghen wierden / dezelve zouden booz-zeker in de Tijdt zyn: nochtans zoud de Be-weeghing der zelve booz-de Heemelsche be-weeghing niet ghe-mesten worden. *in t'z. elf. 13. stell.*

13. Ver-halven schijnt de Tijdt / welke wel onder de an-doeningen des Natuurlyken lichaams ghe-tekent wordt / niets anders te zyn / als een Ver-roef der Be-weeghing, oft / der achter-vogghende duuring. *in t'z. elf. 14. stell.*

14. Dit Ver-roef is niet de be-weeghing zelf / nocht eenighe waare zaak / maar eenighe in-ghevelde duuring / welke zich al-so heeft tot de duuring der Be-weeghing / als de ruimte zich heeft tot het ghe-plaatste lichaam. *in t'z. elf.*

15. t' Onder-schiedt is in dit eenighe / dat an ieder by-zonder lichaam zyn ruimte past / so dat gheen twe lichaamen in de zelve ruimte kunnen zyn: daar nochtans alle dingen /

dingen / welke te ghe-lyk zyn / in een en de zelfde tyd zyn.

16. Het ver-toef van zelf / of die in-ghebeelde Duingering der dingen in de Be-weghing / is de Tydt : de Be-weghing des Heemels is ; 6 zeer niet de Tydt zelve / als de maat der Tydt.

VIII. Hoófdt-stuk.

Van de Werldt.

I. STELLING.

Tot hier toe is ghe-handelt van 't Natuurlijk lichaam in 't ghe-meen ; Nu volgen de Ghe-daanten der lichaamen. En deze zyn / ofte alle te ghe-lyk / ofte elk in 't by-zonder an te merken.

1. In 't duitſch van weeren, dat is duuren, ziet Kil. Woordt-boek.

2. Alle Lichaamen te ghelyk ghe-nómen worden Werldt 1. ghe-noemt / by de latynen Mundus, de be-naaming ghe-nómen zynde van de Sterlykheid. Want de Werldt is een wel-ghe-schiktheid van verscheide dingen / tet vol-maakt en schoonst. 22. Hoófdt-ft. 1. fell.

3. De Werldt is een ghe-schikte Reer der Natuurlyke lichaamen / van een beghynfel hangende / en tot een eindt strekkende. in 't 2. elf. 2. fell.

4. Het Be-gynfel ofte de werkende Oby-zaak is Ghódt. in 't 2. elf. 8. fell.

5. Ghódt heeft de Werldt by-willigh ghe-maakt. in 't 2. elf.

6. Dat Ghódt de werldt in de tydte ghe-maakt heeft / kan niet alleen met de Ghe-tuyghnissen der H. Schryft / maar ook met de natuurlyke reden be-weezen worden. in 't 2. elf. 6. fell.

7. Nocht de werldt / nocht ghantschlyk eenigh Schepſel / kan van ewigheide zyn / 't zy 't zelve ver-blyvend / 't zy dat het bloepend en ver-bólghigh zy. in 't 2. elf. 7. fell.

8. Aristoteles be-kent wel dat Ghódt de oby-zaak der Werldt

Werldt is / maar welke doet uit noodt-zaaklykheid der Natuur.

9. Aristoteles heeft ghe-podghe de eeuwigheidt der Werlde te bewyzen; en dat zo ernstlyk en stande-bastiglyk / dat men niet twiffelen moet / of hy heeft ghe-looft / dat de Werldt van Eeuwigheidt ghe-weest is. *in 's 2. elf. 6. stell.*

10. De Bewys-redenen van Aristoteles en andere Peripatetischen / vooz de eeuwigheidt der werldt by-ghebraght / kunnen lichtlyk ont-knoopt worden. *2. Wy zul-*

Leezer kortlyk voor-stellen in de oeffening of: 't ghe-bruik der Reden-konst / welk wy hem hoopen kortelyk door Ghódt's ghe-nade mē te deelen.

11. De Werldt heeft gheen andere Dóym als de Schik der deelen / wyl zy is uit het ghe-tal van die din-gen / welke een dooz op-hooping ghe-noemt worden. *in 's 2. elf. 4. stell.*

12. Der-halven is de Werldt niet ghe-ziele / 't zy dooz de ziel der Werldt Ghódt / 't zy'er iet anders dooz ver-staan werde. *in 's 2. elf. 3. stell.*

13. De Werldt is wel een / maar daar kunnen 'er meer van Ghódt ghe-schapyen worden; nochtrans gheen on-eindighe met der daadt. *in 's 2. elf. 3. & 4. stell.*

14. 't Maakte eindt der Werldt / is de Mensch / of: dóch de gbeluk-zaaligheidt des menschen. want al war in de werldt is / loopt tot dit einde t'zaamen / dat zy den mensch ghe-leiden tot de kennis des Scheppers; en dat de mensch den be-kenden Ghódt / met schuldighe eer-biedigheidt en Ghódt's-dienst diene: welke des Menschen meeste Gbeluk-zaaligheidt is. *in 's 2. elf. 10. stell.*

15. De Werldt is dooz haar Natuur on-lófelyk / en zal der-halven in eeuwigheidt duuren / ghe-duurende de ghe-woons t'zaamen-loop van Ghódt. En schoon zy / Ghódt's t'zaamen-loop wegh-ghe-nómen zynde / ver-ghaan zoud / zo is 't nochtrans ghe-lofelyk / dat zy nooit ver-ghaan zal. *in 's 2. elf. 12. stell.*

IX. Hoofd-stuk.

Van den Heemel.

1. STELLING.

Natuurlijk Lichaam is / oft de Heemel / oft het onder-heemelsch lichaam.

2. De Heemel is gheen enkele 'Zelf-standigheide' / maar uit Stof en Wym t'zaamen-geset / gelyk de andere lichaamen. *10. Hoofds. f. 2. Stell.*

2. De Wym des Heemels is ver-scheiden van de Wymen der Hoofd-stoffen. En der-halven is de Heemel van gheen Hoofd-stoffighe Natuur / maar eenighe wyfde Zelf-standigheide / van de Hoofd-stoffen in gedaante onder-scheiden. *in's 2. o. f. 7, 8, 9. Stell.*

4. Of de Stof des Heemels dezelfde is / als de Stof der onder-heemelsche dingen / kan an weert-ijden betwist-veet worden. Aristoteles schijnt nochtans een andere Stof den Heemel / een andere den Onder-heemelsche lichaamen toe-geschreeven te hebben. *in's 2. o. f. 1, 6. stell.*

5. De Heemel heeft gheen be-drijvende Hoe-daanigheden / an welke het teggen-strijdigh is.

6. Der-halven / hoe wel de Stof des Heemels be-drijpigh is van alle Wymen / gelyk de Stof der onder-heemelsche dingen / zo is de Heemel nochtans niet ver-derlijk : om-dat de Stof niet is de naaste oorzak der Ver-berving / maar der Teggen-strijdighe Hoe-daanigheide. Want de Stof ver-liest noopt haar Wym / 't is de zelve van een recht-strijdigh uit-gedreven worde. *in's 2. o. f. 7. stell.*

7. De Heemel is van een ronde ghe-stalte / en wordt omrent de aarde be-woogghen dooz een kring-ronde Be-woegging / en wel dooz de snelste / maar nochtans dooz een stand-vastighe en meest eben-ghroete. *in's 2. o. f. 10, 11. stell.*

8. De Heemel wordt niet be-woogghen van de ver-standigheden, als Aristoteles *1. bo. der Nat. 8. Hoof. 12, 13, der Over-nat. 10. Hoof.* en alle Peripatetischen / *Comin. 10*

Conin. 2. van den Heem. 5. Hoof. ghe- stelt hebben / maar van zijn eighe Ooym. in 't zelf.

9. De Heemel werkt op de nedzigher dingen / en dat dooz de Be-weeghing / licht / en ver-bozghc hoe-daanig- heden. in 't zelf. 13. stell.

10. Het licht / en de andere hoe-daanigheden wo- den dooz de be-weeghing des Heemels uit-ghe-beelt / en ver- scheidc deelen der werlt by buerten toe-ghe- eighent. hier uit zijn de buerten en ver-anbringen des daghen en nachten / en der ghe-tijden. 1.

1. Maar dit wordt he-

den van de Ster-gheleerden in twijfel gh-trokken , mits veele met Copernikus meenen , dat de zelve buerten niet door de be-weeghing des Heemels, maar der aarde ghe-schieden,

11. De Heemelsche be-weeghing op-houdende / 36 zoud nochtans de werking des Heemels op de nedzigher dingen / nocht de be-weeghing van de Onder-heemelsche lichaamen wegh-ghe-nómen worden. 2. maar de Wer- king des Heemels op de nedzigher dingen wegh-ghe-nó- men 36 / 36 zoud ook de werking der nedzigher lichaa- men wegh-ghe-nómen worden.

2. 't Welk blijkt Ios.

10 : 12.

want schoen de

Zon , en , dies volghens , de be-weeghing des Heemels stil stond , zó wierd nochtans Iosua met Israël van de zelve ver-licht , en zy zelve be-wooghen zich en wierden niet ver-hindert in't ver-slaan haeret vyanden ,

3. Want neemt wegh de Werking der Zon , zó zullen de kruiden niet op óft onder-gaan , de boómen niet ghroeyen óft bladen ver-liezen ; en by ghe-brek der Zonne-warmte za'er gheen teeling zijn , &c.

12. De Heemel bringt niet alleen Cos-ballen / maar ook zel-looze Zelf-standighen booyt / als de Hoofst-stef- fen / Der-herbelingen / Steenen / Metaalen ; en dat wel als een booy-neeme oozy-zaak. in 't zelf. 13. stell.

13. De on-volmaakte en van zelf ghe-booye ghe-schap- ten der Ghe-zielden / worden wel van den Heemel booyt- ghe-braght / niet als van een booy-neeme Oozy-zaak / maar als van een min-booy-neeme oozy-zaak / welke zich 36 heeft tot de teeling der on-volmaakte Ghe- zielden / als zich 't zaadt heeft tot de Teeling der vol- maakte Ghe-zielden. in 't zelf.

14. Tot de Teeling der volmaakte Ghe-zielden booyt de Heemel slechts schikende t'zaamen. in 't zelf.

15. De

15. De wil is der Heemelsche Doening niet onder-
werpen / als abe-rechts / naamlijk door 36 deel de wil
de maatigging des lichaams volgt. *in's zelf.*

16. De dingen / die van de menschlijke wil hangen /
kunnen uit de waar-neeming der Sterren niet door-zeit
worden. *in's zelf. 14. stell.*

17. De Natuurlijke Ghe-wochten / die onder de
Maan zijn / worden slechts waar-schijnlijk door-zeit; die
boven de Maan zijn / zekerlijk. *in's zelf.*

X. Hoofdt-stuk.

Van des Heemels ver-schiede Kringen en van de Sterren.

I. STELLING.

Ghelk des Heemels be-wegging bet-scheiden is /
36 is ook het Heemelsch lichaam door-ber-scheide
kringen onder-scheiden : van welke nochtans de
hoogste al d'anderen zonder teghen-standt met zich om-
voert. *11. Hoofd-st. 11. stell.*

2. De Wya-gieren hebben acht onder-scheide krin-
gen ghe-kent / naamlijk zeven kringen der zweef-ster-
ren / en de achtste der vaste Sterren. want dezer allee
be-weggingen worden open-baarlijk ver-scheiden ghe-
zen. De Ster-ghe-leerden hebben er namaals twee
op-ghe-voeght. door wat ken-tekenen 36 dat ghe-daant
hebben / leert *Klavius* op de Heemels-kloot van *Johan.*
van Sakobische. 11. Hoofd-st. 9. Stell.

3. De Heemelsche kringen schijnen in ghe-daante
ver-scheiden.

4. Een Ster is niet ter ghe-zeldes / maar een dikker
deel van zijn kring. hier uit volgt :

5. Dat de Sterren in haar kringen be-wooghen wor-
den. *in's zelf. 10. stell.*

6. De Sterren worden niet door Ghe-daante van
haar kringen onder-scheiden / maar alleen door dikte.
11. Hoofd-st. 9. stell.

7. De

7. De Sterren maaken dooz haar be-weeghing gheen ghe-luidt. 1.

2. Dit be-
sluit is te-

ghen Pythagoras , de welke (een lief-hebber der Zang-konst zijnde) ver-dichtte dat de sterren door haar be-weeghing een lieflijk ghe-luidt voort-braghten en een zoete t'zaamen-stemming maakten: tot welke in-beelding hy , zó men zeght , ghe-braght is door 't ghe-luidt, welk hy hoórde uit her hamer-gheslagh , door eenigh ghe-tal van smeden op be-hoórlijke buerten met eenighe ghe-lijk-maatgheide voort-ghe-braght, en be-sloót daar uit dat der Heemelsche lichaamen be-weeghing van zó-daanigh ghe-luidt niet be-hoórt ver-stecken te zijn ; Dit ghe-voelen heeft veelen der Heidenen in-ghenómen, zó dat zy daar door be-vestighden, dat de menschen de Zang-konst daar-om zó liefden, om-dat de ziel de zelve, eér zy in 't lichaam quam, in den Heemel ghe-noóten had. Waar-om zy oók ('t welk de Roemsch-ghe-zinden nóch in ghe-bruik en mooghlijk van haar ont-fangen hebben) haar lijken met ghe-zang ter aarde braghten , om-dat zy ghe-loófdén dat de zielen weder tot het zoetste t'zaam-ghe-zang keerden.

8. Van de dichte der Sterren spzuit het licht. Want een dooz-luechtig lichaam wordt licht dooz zjn ver-dich-ting. 11. Hoofd-ft. 2. Stell.

9. Het licht is gheen Zelf-standighe Wym der Sterren. in 's 2. elf. 3. stell.

10. Het licht van alle Sterren is van dezelfde Ghe-daante. in 's zelf 5. stell.

11. In alle Sterren is eenigh an-ghe-boozen licht / zommighen méér / zommighen min / na-dat zp dichter óse min dicht zjn. In de Maan is aller-minst / zó dat zp niet ghe-zien wordt / als dooz dat licht / dat zp van de Zon ont-leent. En schoon 't niet blijkt / dat de andere Sterren van de Zon ver-licht wordén ; zó schijnt het nóch-tans ghe-looflijk / dat hun eenigh licht van de Zon toe-komt. in 's 2. elf.

12. Het lucht / dat van het licht in een dooz-luechtig lichaam ghe-reelt wordt / is gheen lichaam / maar een Goe-daanigheide. in 's 2. elf. 4. stell.

13. Het licht reelt in 't ver-lichten warmte / in-zonderheide als de straalen van een duister lichaam weér-om-ghe-boogghen wordén. in 's zelf.

14. De warmte is zó veel ghzóóter / als het lucht rechter weér-om-ghe-boogghen wordt. in 's zelf.

15. Oók is de Be-weeghing een óbz-zaak der warmte.

XI. Hoófdt-stuk.

Van de Teeling en Ver-derving.

I. STELLING.

Zó van den Heemel; volgt het onder-heemelsch Lichaam / het welk / om-dat het be-staat uit Stóf en Vórm / ont-lóffelík ver-eenicht zínde / ver-scheide buertigheden der Teelingen en ver-dervingen onder-worpen is. *14. Hoófdt-st. 1. stek.*

2. Teeling is een ver-wisseling van niet zyn tot eendoudigblyk zyn. óf / is een ver-wisseling des Ghevoels / gheen ghe-voelík onder-werp blyvende / dat een-zelbigh / dat is / van de zelve Ghe-daante is. vol-komener aldus / Teeling is een ver-wisseling van een zelf-standighe Be-roóving tot een zelf-standighe Vórm in de Stóf. *in 's zolf. 23. stek.*

3. Het even-ghelíke merk-teken der Teeling is het t'zaamen-stel : het naast en Vórmík / is de zelf-standighe Vórm zelf. *1.*

men-stel ,
asemt den Mensch uit ziel en lijf be-staande , is het even-ghelíke merk-teken óf paal-teken (zó wordt ghe-noemt al , wat eenighe zaak eindicht en be-paalt.) van des zelfs teeling , want het op-zet der teeling is niet de bloóte stóf , óf de zelve anghe-daan met de vórm die zy al-rê heeft , óf óók niet de vórm alleenlijk , de redelíke ziel , voórt te brengen , maar het ghe-heele t'zaamen-stel , den ghe-heelen mensch ; en dat is het even-ghelíke merk-teken der teeling , om-dat zich het t'zaamen-stel even zó wijdt uit-strekt , als het op-zet der teeling . De Vórm weder-om is het naast en vórmík merk-teken der teeling ; Het naast want het naaste op-zet der teeling is de Vórm met de stóf ver-eenighen ; Vórmíke het , om-dat de Vórm an de teeling het weezen gheeft , want de Teeling is een ver-wisseling van de be-roóving der Vórm tot de Vórm in de stóf . óf een wegh tot de Vórm : der-halven zó 'er gheen zelf-standighe Vórm was , daar zoud óók gheen teeling zyn , even-ghelík 'er gheen mensch zoud ghe-toekt komen worden , zo 'er gheen redelíke zielen waren ,

4. Om-dat de Zelf-standighe Vórm niet ver-stíft óf ver-slapt wordt / en der zelve niets tegen-strífdigh is / zo hólght / dat de Teeling een óghen-blikkighe Doening is /
en

en dat de gbanfche Dóym te-gbelijk en eens in-ghe-boort 2. Dat is de Zelf-standighe
wordt. 1.

Vórmen worden met de Stóf in een oóghen-blik ghe-heel en al ver-eenight; de ziele wordt niet by stukkens en brórkens óft allenk met het lichaam ver-eenight, even ghe-lijk de Beeldt-houwer de vórm van een beeldt in 't hout in-werkt; maar al even ghe-lijk. Want ander-zins zónd, even ghe-lijk een beeldt allenk en méér en méér een beeldt worde, óók een levendigh lichaam en alle zelf-standigheidt allenk en méér en méér zulx worden, 't welk strijdt teghen de natuur der zelf-standigheden. *Ziet de Reden-k. 1, boe. 4. Hoof.*

5. De Teeling be-ftaat niet in de boort-bjenging der Dóym; maar in de ver-eening der Dóym met de Stóf.

6. Op dat dan de mensch rechte kan ghe-zet worden een mensch te teelen / zó is niet noódt-zaaklijk / dat hy de Ziel boort-bjeng / maar dat hy de Stóf fchikke / en de ziel met de boort-be-reide Stóf weezentlijk ver-eenighe.

7. Ver-berving is een ver-wiffeling des t'zaamenftels van zyn tot een-boudighlijk niet zyn. *In 's 2. elf. 3. fell.*

8. De Teeling en ver-berving zyn ver-wiffelingen / niet zó zóer in de zaak / als in de reden en op-zicht ver-fcheiden; en in dezen zin wordt ghe-zet: *De Teeling van 's een is de ver-berving van 's ander in 's 2. elf. 4. 5. fell.*

9. Van deze zaak zyn twee óbz-zaaken; **Eerfteljk** / dat de Stóf niet kan zyn zonder Dóym: **Ten tweeden** / dat twee ghe-daantighe Dóymen niet konnen zyn in de zélve Stóf. *Ziet het 2. Hoof-ft.*

10. In de ver-berving wordt noóit een ont-loffing ghe-gheeben tot de eerfte Stóf toe. Want al-tijt worden er eenighe Toe-ballighe Dóymen in de ghe-teelde zaak be-houden / welke in de ver-durbe waren / en buert-wóze. *In 's 2. elf. 23. fell.*

11. Al wat ver-dorven wordt / wordt van een Reche-krédigh ver-dorven; en al-wat ghe-reelt wordt / wordt van een ghe-lijk ghe-reelt. ver-halven is 't noódt-zaaklijk / dat de ver-andering boort de Teeling en ver-berving gha / waar door de Stóf on-bequaam ghe-maakt wordt om haar Dóym te be-houden / en be-quaam om een nieuwe te ont-fangen. *In 's 2. elf. 1. 9. fell.*

12. Ver-andering is een ver-wiffeling na de hoo-daantighe

daanigheidt/ het zelfde ghe-voeljk Onder-werp blijven

1. En hier de. 1.

in ver-
schilt de ver-andering van de Teeling. Want als het water ghe-warmt wordt zó wordt wel de warmte ghe-teelt, maar het water ver-andert. Merkt het water, welk hier het ghe-voeljk onder-werp is, blijft het zelfde weezen, maar 't wordt ver-andert na zijn Hoc-daanigheden, naamlijk koude en warmte, want van koudt wordt het warm.

13. De ver-andering ghe-schiedt niet dooz eenighe onder-scheide ooghen-blikken / maar dooz de boozt-bjenging der Hoc-daanigheidt / zó na de uit-spanning / als na de in-spanning óft ver-stijving / ver-knócht zyn-

2. Want zó de. 2.

haaft het

water ver-andert wordt van koudt tót warm óft van warm tót koudt. alle oóghen-blikken is 'er een verandering in 't water, na de ghe-duurighe uit-spanning, dat is, na de ver-slapping (als wannert 't water koudt wordt, zó wordt de warmte ver-slapt.) zó wel, als na de ver-stijving.

14. De hoog-ghaande ver-andering is een doening met der daadt ver-scheiden van de na-bólgghende Teeling: en dat al-zó / dat de zelf-standighe Dóym inde Stóf niet spzuite dooz kracht der hoog-ghaande schalkkingen / maar dat een nieuwe doening noóddig zyn / om die zelve Dóym boozt te bjengen.

15. Al wat ver-andert woizt / moet ver-andert woizden van dat / dat hem on-ghe-lyk is / óft na de Ghe-daante / óft na de trap. 3.

3. In ghe-daante ver-

schillen koude en warmte; in trap, laauwte en warmte.

16. De ver-andering / welke tusschen recht-strýdighe Hoc-daanigheden ver-keert / is al-tódt weer-keer-rygh / zó dat 't gheen 't recht-strýdiggh ver-andert / buert-wijs van 't Recht-strýdiggh / na 't zelfde deel en de zelfde Recht-strýdigheidt / ver-andert werde / zó zyn beide be-staan in be-hoózighe Wérheidt. 't welk in de andere Ghe-sachten der Wet-wisselingen niet ghe-schiedt.
s. Hoóft-st. 9. stell.

XII. Hoófdt-ftuk.

Van de Hoófdt-ftóffen in 't Ghe-meen. Elementa

I. STELLING.

Onder-beemelsch lichaam is óft Hoófdt-ftóf / óft uit hoófdt-ftóffen ghe-mengt.

2. Hoófdt-ftóf is een lichaam / waar in de andere lichaa men ont-íóft worden; en zelf in gheen andere / welke in ghe-daante ver-schillen / ont-íóft kan worden.

12. Hoófdt-ft. 1. stell.

3. De Hoófdt-ftóffen / wíjl 3p lichaa men; zín / hebben haar zelf-standighe Dóymen; maar om-dat 3p boog ons ver-bozghen zín / 3ó pleeghen in haar plaats by-ghe-bzaght te worden de Hoe-daanigheden / om de Hoófdt-ftóffen uit te beelden en te onder-scheiden. in 's Zelf. 2. stell.

4. De Hoófdt-ftóffighe Hoe-daanigheden zín óft Eerste / óft Tweede óft van de eerste ghe-spróote

13. Hoófdt-ft. 2. stell.

5. Eerste Hoe-daanigheden zín / die nócht uit andere / nócht uit elk-ander worden / maar waar uit de andere spruiten. En zín vier in 't ghe-tal / warmte / koude / bochte / en dzoóghre. in 's zelf.

6. Van deze worden de warmte en koude de-byg-bende Hoe-daanigheden ghe-noemt; bochte en dzoóghre worden lífdende ghe-beeten / niet dat 3p niet doen / maar dat 3p min doen / en in de Menging het op-zicht des Stóf hebben. in 's zelf. 4. stell.

7. Alle eerste Hoe-daanigheden / zín stel-baare Hoe-daanigheden. in 's zelf. 3. stell.

8. De plicht der warmte is / ghelík-slaechtighen ver-gbaaren / en ander-slaechtighen ver-stroópen; der koude / Ghelík-slaechtighen en ander-slaechtighen ver-gbaaren; der bochte / niet líchtelík dooz eíghen / líchtelík dooz een byeemdt merk-teken be-ghzeepen worden; der dzoóghre / líchtelík dooz eíghen / niet líchtelík dooz een byeemdt merk-teken be-ghzeepen worden. in 's zelf. 5. stell.

9. Van de vier eerste Hoe-daanigheden / voeghen 'er twee an ieder Hoofst-stoff in 't by-zonder / en dat wel in de vijfste trap. want de natuurlijke ver-slapping der Hoe-daanigheden / be-wijst de menging. *in 't zelf. 9. fell.*

10. De eerste Hoe-daanigheden kunnen op vier wijzen een ghe-paart worden. waar uit volgt / dat 'er vier Hoofst-stoffen zijn / 't Dume / 't Water / de Lucht en Aarde. *in 't zelf. en 10. Hoofst-St. 4. fell.*

11. De Hoofst-stoffen / welke in een van beide Hoe-daanigheden oer-een-komen / worden ver-wante ghe-noemt : die in gheen van beide / on-ver-wante *in 't zelf. 10. fell.*

12. De eerste Hoe-daanigheden / t'zypen ver-wante zijn / oft niet / zijn van de zelfde nod'igste ghe-daan-ten / hoe-wel zy voeghen an Onder-werpen / die in Ghe-daan-ten onder-scheiden zijn. 2.

1. Verwan-
te Hoe-
daanighe-
den wor-

den hier ghe-noemt , die met de zelfde naam an meer Hoofst-stoffen voeghen, als de warmte an de lucht en 't vuur, de vochttheid an 't water en de lucht :

2. Want alle warmte, z6 wel des vuurs als der lucht ; alle koude z6 wel des waters als der aarde, zijn van een ghe-daan-ten van warmte en koude, ghe-lijk o6k vochtigheid eener-ley vochtigheid, en alle dro6ghte eener-ley dro6ghte is, scho6n zy an onder-werpen, in Ghe-daan-ten ver-scheiden, voeghen, ghe-lijk het water en de lucht, en veel andere zelf-standigheden, met die hoe-daanigheden an-ghe-daan, zijn. Kortlijk : Warmte, koude, vochtigheid, dro6ghte, zijn ne-drigste ghe-daan-ten en kunnen niet als van on-deelighen uit-ghe-sproken worden, *Reden-k. 2. 60. 11. Ho6f.*

13. Jeder Hoofst-stoff kan uit ieder ghe-teelt worden ; een ver-wante lichter uit een ver-wante / als een on-ver-wante uit een on-ver-wante : om-dat licht-lijker een / als twee Hoe-daanigheden ver-wisselt worden. *in 't zelf. 10. fell.*

14. Uit twee on-ver-wante Hoofst-stoffen wordt een middelbaare / en een met beide ver-wante Hoofst-stoff ghe-teelt / als uit water en buur de lucht. *in 't zelf. 11. fell.*

15. Hier uit schijnt te volgen / dat on-ver-wante Hoofst-stoffen niet on-middeljk uit on-ver-wante ghe-teelt worden. *in 't zelf.*

16. De tweede Hoe-daanigheden zijn uit beken deze de booz-naamste ; dunne / dikke / lichte / zwaarte. Dun wordt ghe-noemt / dat wainigh stoffs onder een ghe-voete dik /

dik / dat veel Grofs heeft onder een kleine Hoe-groot-
heid: Licht/dat op-waarts; Zwaar/ dat neder-waarts
be-wooghen wordt.

17. De natuurlijke be-wegging der Hoófd-stoffen/
is eindigh. der-halven is 't noódt-zaklijk / dat de
Hoófd-stoffen elders natuurlijk rusten; de zwaare daar
gheen lichte / óft min zwaare onder-ghe-zonken zyn;
de lichte/ daar gheen zwaare / óft min lichte uit-steeken.
12. Hoófdst. 5, 6, 8ell.

18. Als de zwaare op de lichte / óft min zwaare lig-
ghen / en de lichte onder de zwaare óft ook min lichte
ghe-zonken zyn / al waar zj ook zyn / zó pooghen zj; die
neder-waarts; deze op-waarts, *in's zelf.*

XIII. Hoófdstuk.

Van de By-zondere Hoófdst-stoffen.

1. STELLING.

't Vuur is een warme en drooghe Hoófdst-stóf: en
der-halven ten hooghsten dun / en ten hooghsten
licht. *12. Hoófst. 7. 8ell.*

2. Het Vuur rust van een rechte Be-wegging in de
hooghste plaats. doch wordt van den Heemel in 't rond
be-wooghen; maar buiten / niet teghen de Natuur. en
der-halven / schoon deze be-wegging ghe-weldigh zj /
zj is zj náchtans ghe-duurtigh / om-dat zj ghe-schiedt
zonder teghen-stand. *in's zelf. 8. 8ell.*

3. Het vuur heeft in zjn natuurlijke plaats nácht de
be-wegging des Heemels tót zjner be-houding / nácht
voetsel ghe-bjek. Want het is door zjn Natuur ghe-
duurtigh / om-dat het van zjn Recht strýdigh af-is.
Buiten zjn plaats / heeft het en voetsel / en de om-
gvoóte locht / en een plaats ghe-bjek / die nácht an de
straalen der Zon/ nácht an een bype locht uit-ghe-zet zj.
in's zelf.

4. De locht is een bochtighe en warme Hoófdst-stóf:
en der-halven middelbaar dun/ en middelbaar licht.

5. De lucht wordt in d'z wyken onderscheiden: van welke de be-nedenste ghe-raakt van de blakte des waters en der aarde / tot daar de Straalen der Zon weér-hoogghen worden; de middelste / van de weér-buighing der Straalen tot de hoogghen der bergghen; de hoogghste van daar tot an de kring des vuurs. *in 't Zelf. 9. stell.*

6. De be-nedenste wyk der lucht is des zomers ghyoeter / 's winters kleiner; daar tegghen de middelste des zomers minder / des winters meerder: om-dat de Zonne-straaalen des zomers rechter / en daar-om hooger/weér-ghe-hoogghen worden. *1. in 't Zelf.*

7. Even ghe-lyk als

een bal hoogher weér op-stuit, hoe hy steiler en rechter neer-ghe-dreeven wordt, even al-zo ook worden de zonne-straaalen heftigher weér-om-ghe-hoogghen, en gheeven langer weér-schijn, als de zon ze steil en recht na be-heden zendt, dan als zy schuin en van ter zijden op de aarde ghe-dreeven worden.

7. De natuurlijke warmte van de middelste wyk hindert niet / waar door de dampen door vzeemde warmte en liechtghet ver-heben / min tot de boozighe koude en zwaarte weér-keeren. Want de bochte weder-stoot het be-dyff der warmte en koude / ghe-lyk de dyoghte de zelve scherpt.

8. 't Welk zo waarachtigh is / dat de Dampen / de natuurlijke koude weér-ghe-kreeghen hebbende / de natuurlijke warmte der lucht zelf ver-zwakken / zo dat de middelste wyk der lucht boden de anderen koudt zoud maghen schynen.

9. Het water is een bochtige en koude Hoofst-stof: en der-halven middel-haar dik / en middel-haar zwaar.

10. In 't be-gin der werlde / is / de aarde in eenigh deel van haar buiten de natuurlijke plaats ghe-stelt zynde / het water binnen de holliggheden der aarde ont-fangen ghe-weest / op-dat de aarde / daar zo boden de wateren uit-stak / an den dieren een her-bergh zoud ver-leenen. *12. Hoofst-st. 10. stell.*

11. De zee stelt met de aarde een kloot / en haider middel-punt is een-zelbigh: der-halven is de zee niet hooger dan de aarde: dat is / de blakte der zee is niet verder

berder van 't middel-punt der aarde / als de blakte der aarde zelf. *in's Zelf.*

12. De zoutigheidt der zee is van de Schepping : en wordt be-houden van de warmte der Kon / uit-trekken-
de de dunste deelen des waters / en de dikke en ver-
hijnde / waar inde zoutigheidt hangt / laatende. *in's Zelf.*
11. stell.

13. De zee heeft ver-scheide be-weeghingen / maar
twee hoven d'andere be-kent : van de zelve is d'eene /
waar dooz de zee ghe-boert wordt van oosten na 't
westen. Deze be-weeghing is buiten twiffel van de
be-weeghing van 't eerste Be-weeghlijk. *in's Zelf.*
12. stell.

14. De andere Be-weeghing is de weer-keering /
waar dooz de zee nu tot de stranden bloept / nu van de
zelve weer-bloept. Deze Be-weeghing / hoe-wel zy
de Be-weeghing der Maan volgt / schijnt nóchtraus
niet alleen van de be-weeghing der Maan te hangen /
maar oók van eenighe ver-bozghener oó-zak. *in's Zelf.*

15. De Sonnen en bloeden spuiten meest van de
zee. *in's Zelf. 13. stell.*

16. De aarde is een drooghe en koude Hoofst-stóf :
en der-halven dikst en zwaarst. *in's Zelf. 14. stell.*

17. Als de windt / in de hollen der aarde ghe-
kó-ten / óft dooz teghen-djang der koude / óft dooz be-wee-
ghing an-ghe-streken / een zwavelighe en zwa-
vel-kleyighe Stóf an-rast / óf werke zy ren onder-
aardsch vuur : 't welk dik-wijls met het ghrootste ghe-
weldt uit-byeekt / als ghe-schiedt in de Vesubius een
bergh van Italien / en de Erna een bergh van Sisi-
lien.

XIV. Hoófdt-ftuk.

Van de Menging en Maatighingen.

I. STELLING.

Daar is ghe-handelt van de Hoófdt-ftoffen / nu volgt het ghe-mengde lijsaam / welk ghe-teelt wordt uit de menging der Hoóft-ftoffen.

2. Menging is een ver-eenigging der Der-anderde mengbaaren / dat is / Hoóft-ftoffen. *17. Hoóft-ft. 2, 3. stell.*

3. Deze Der-eenigging be-ftaat niet in een by-zetting óft ver-werring / maar in een zelf-ftandighe t'zaamen-boegging der Hoóft-ftoffen ; waar door 't ghe-fchiedt / dat uit vier ver-fcheide Hoóft-ftoffen / een ghe-mengde Zelf-ftandigheide werde. Der-halven is 3p niets anders / als de Teeling van 't ghe-mengde. *in 't zelf. 4. stell.*

4. De Teeling van 't ghe-mengde wordt van Acti-ftores uit-ghe-beelt / een ver-wiffeling van de be-differebende Hoe-daantigheden / welke een ghelyk-maatigheide met de onder-woyze Stóf (dat is / met de ljdende Hoe-daantigheden / 't bochte en d'zogghe) der Natuur (dat is / der te teelene Dóym) boeghende hebben. *in 't zelf. 3. stell.*

5. Dat ander-zins de menging / ander-zins de teeling van 't ghe-mengde nit-ghe-beelt wordt / dat is uit het ver-fcheiden op-zicht. Want de Menging wordt van de Hoóft-ftoffen ghe-zeit ; de Teeling van de ghe-teelde Zelf-ftandigheide. want de Hoóft-ftoffen worden ghe-zeit ghe-mengt / maar de Zelf-ftandigheide ghe-teelt te worden.

6. De Menging wordt der-halven op deze wyjs volbraght ; eerfteijk worden de Hoóft-ftoffen van den Heemel in een plaats t'zaam-ghe-dreeben / en dat met een rechte ghelyk-maatigheide / op-dat niet de eene Hoóft-ftóf de anderen in haar Natuur verkeerre. daar na in de minste deeltkens ver-deelt 3ynde / ver-zwakken 3p door onder-finge Doening en Ljding / en ver-anderen elk-ander na alle deelen. *in 't zelf. 4, 5. stel. 1*

7. In deze ftejde der Hoóft-ftoffen / werkt eerft het

het Recht-strýdigh op 't Recht-strýdigh / het warm op 't koudt / en 't bochtigh op 't djoogh : en / om-dat de warmte en koude de meefte werklýkheidt hebben / zó wordt dezer Hoe-daanigheden t'zaamen-menging eerft vol-braght / waar dooz uit twee uiterfte Hoe-daanigheden een middelbaare wordt / naamelýk de ghe-maatighde warmte. *in's zelf. 5. fell.*

8. Dese ghe-maatighde warmte werkt daar na op 't djoogh en 't bochtigh / als op de Stóf / en heerfehe en be-paalt de zelve al-zó / dat daar uit de Dým van 't ghe-mengde ont-fpringt / waar onder de vier Hoofdt-ftoffen weezentlýk ver-renticht worden. *in's zelf.*

9. Tot de uit-trekking van de zelf-ftandighe Dým / loept de Heemel t'zaamen als een werkende ooz-zak / wel ver-fchooben / maar booz-nem ; de Hoofdt-ftoffighe warmte / als de naafte en werk-tuighighe : de koude loept tot de Ceeling van 't ghe-mengde flechts t'zaamen dooz Toe-val. Want zy weer-ftoet flechts de warmte ; de uit-trekking der Zelf-ftandighe Dým raakt zy niet an. *in's zelf. 6. fell.*

10. In de Ceeling van 't ghe-mengde lichaam bergaan de Hoofdt-ftoffen : nochtans worden de zelf-ftandighe Dýmen der Hoofdt-ftoffen niet gvanfelyk ver-nteticht / en blyven ook in 't ghe-mengde niet gheheel / maar ver-bröcken. *in's zelf. 7, 8, 9. fell.*

11. Ins-gheleyt worden ook de Hoe-daanigheden ghe-zulvert / en dooz onder-linge doenting en weer-boering ver-flapt. *in's zelf.*

12. Dooz 't be-hulp dezer Hoe-daanigheden en ver-bröcke Dýmen / wordt het ghe-mengde ont-loft in de Hoofdt-ftoffen / en dat dooz de zelve gheleyk-maatigheidt / waar dooz het t'zaam-ghe-gbroeit is.

13. En in dezen zin worden de Hoofdt-ftoffen gzeize kraehtlýk in 't ghe-mengde te ver-blyden. want hoe-wel zy zelve ver-gaan / nochtans blyven de zelf-ftandighe Dýmen / en ghe-zulverde Hoe-daanigheden in 't ghe-mengde. *in's zelf. 12. fell.*

14. De Menging / ober-een-komende met de Dým der eerfte Hoe-daanigheden van 't ghe-mengde / wordt Maatighing ghe-noemt.

15. Zó is dan de Maatighing niet eenighe enkele Hoe-daanigheidt / van de vier eerfte Hoe-daanigheden
ver-

ber-scheiden / maar de eerste ber-bzooke hoe-daanighe-
den zelfve. 18. Hoofd-St. 2, 3, 4. *stell.*

16. De Maatighing is zommighe Een-bzomighe :
zommighe Meer-bzomighe : die pleeght Maatighing. 16c
ghe-wicht, deze Maatighing 16c Recht-vaerdigheid ghe-
noemt te worden. *in's zelf 4. stell.*

17. Een-bzomighe Maatighing wordt ghe-noemt/
waar in alle hoe-daanigheden met een eben-gbzooke
ghelyk-maatigheid t'zaamen-loopen. *in's zelf.*

18. Z6-daanighe Maatighing/ ghe-lyk 3p in eenigh
ghe-heel stel-loos lichaam misschien ghe-gheeben kan
worden / in een ghe-zieldt lichaam kan 3p niet ghe-ghees-
ben worden: en 36 3p in eenigh deel van een leebendig
misschien ghe-gheeben kan worden / 36 kan 3p niet lang-
duurig 3jn. *in's zelf.*

19. Meer-bzomighe Maatighing wordt ghe-noemt/
waar in oft een eenighe / oft twee hoe-daanigheden de
andere te b6den ghaan. die/ wordt enkel; deze/ t'zaam-
ghe-zet ghe-noemt. *in's zelf.*

20. Balde 3jn 3p vier-boudighe. want en in ieder
hoe-daanigheid kan een uit-wijk 3jn/ en de uit-wijken-
de hoe-daanigheden kunnen op vier wijzen ghe-paart
worden. *in's zelf.*

21. Z6 de warmte en dzoghte uit-wijken / 36 zal 't
een-buurighe Maatighing 3jn ; in dien de warmte en
vochtigheid / een lochtighe ; indien de vochtigheid en
koude / een waarerighe ; indien de koude en dzoghte /
een aardische. In de dieren worden 3p ghe-noemt /
Gheel-ghaltighe / Bloedighe / Snottighe / en Zwart-gal-
tighe. *in's zelf.*

Ecleri-
eum, San-
guineum,
Phlegmati-
cum, Me-
lancoli-
eum.

XV. Hoofd-stuk.

Van de Ver-r6tting.

I. STELLING.

1. Ghe-mengde ber-ghaat op d3p wijzen / dooz Ver-
r6tting / ber-bzanding / en ber-keening. 17. Hoof.
12. *stell.*

2. Ver-r6tting wordt een natuurlijke onder-ghang
van

van 't ghe-mengde ghe-noemt; de Ver-bzanding en Ver-
fteening een ghe-weldighe: om-dat het dooz de wet van
de al-ghe-meene Natuur be-ftemt is / dat het Ghe-
mengde dooz ver-rötting ver-gha. *in's zelf.*

3. Ver-rötting is een ver-derbing der eighe en na-
tuurlijke warmte in ieder vochtigh / van de warmte des
om-ghaanden. *in's zelf.*

4. De koude loopt niet t'zaamen tot de Ver-rötting/
als een stel-baare oör-zaak/maar als een loutere be-roo-
ving der warmte. 1.

1. Dat is,
de koude is

gheen wezentlijke oör-zaak, welke de warmte in het ver-röten uit-drijft; maar
zy is alleen een be-roövende oör-zaak óft een be-roöving der warmte: even als de
duisternis niet is destel-baare oör-zaak van ons niet zien; maar een loutere be-roö-
ving des lichts, door welke be-roöving ons ghe-zicht ver-hindert wordt, Dat nu
alle be-roövingen niet stel-baar maar gheen-wezens zijn, zullen wy den leezet in
de Over-natuur-weet ont-dekken.

5. De natuurlijke warmte wordt ghe-zeit ver-doz-
ben te worden / om-dat zy van de om-ghaande warmte
ver-stijft wordt / en al-zó van een natuurlijke en ghe-
maatighde warmte / een niet natuurlijke en on-ghe-
maatighde warmte wordt. *in's zelf.*

6. De natuurlijke warmte / als zy van de om-
ghaande warmte ver-meerdert is / dompt allenkens
uit in ieder vochtigh, 't zy dat natuurlijk / 't zy het an-
komstigh zy: eer nöchtans in 't an-komstigh. *in's zelf.*

7. De om-ghaande warmte moet zwak en lang-zaam
zyn: want zó zy stijf óft ghe-weldig is / zó bzandt / óft
drooght en ont-lóft zy het vochtigh / eer de warmte kan
uit-dampen. 2.

2. Dit leert
zelf d'er-
vaarent-

heid: want zó men iet in't vuur werpt, het zal niet ver-röten, maar ver-branden;
waar-om? om-dat de uit-wendighe warmte, welke hier de warmte des vuurs is, zó
heftigh is, dat het vochtigh van't gheen in't vuur ghe-smecten is, ver-teert is, al eer
het in-wendig warm des Onder-werps met het zelve kan uit-ghe-dompt worden.
het blijkt oök in de bokkingen, schollen en dier-ghelijke, die wy stellen an de stralen
der zon in't heeten van de zómer om uit-ghe-drooght te worden; deze dingen
ver-röten niet lichtelijk, om-dat zy niet hebben dat, welk tot het ver-röten
noódt-zaaklijk is, naamlijk het in-wendig vocht, welk noódt-zaaklijk t'zaame-
loopen moet tot het uit-dampen der innerlijke warmte; maar mits, ghe-lijk wy
ter-stondt zeiden, de uit-wendighe warmte in't ver-teeren van't in-wendig vocht
te heftigh is, zó ver-teert zy het in-wendig vochtigh, eer het in-wendig warm des
Onder-werps met het zelve kan uit-ghe-dompt worden,

8. Ver-

8. Ver-halven / die zeer warm / oft zeer koudt zyn / ver-röten niet licht : z p ver-röten nöchtans / om-dat de boening van de oms-gaande warmte / schoon z p in ver-stijding ; wak is / zó is z p nöchtans in uit-spanning en ghe-duurigheid aller ghyoóft en starkst.

3, Want
het Na-
lijk warm
is de oer-
zaak, welke
het vocht
in 't na-
tuurlijk
lichaam by
een houdt.

9. Als de natuurlyke warmte uit-ghe-dompt is / zó bloept het natuurlyk vocht wegh / en ver-laet de droó-
ghe deelen. In deze scheiding van 't vochtigh en droógh /
he-staat de onder-gang van 't Ghe-mengde. 3.

10. De trappen der ver-rötting zyn ver-scheiden .
want zomtyds wordt al 't vochtigh van 't droógh af-
ghe-scheiden : en dan wordt de ver-rötende zaak in de
hoofst-stoffen ghe-lóft. deze wordt een heelighe ver-
rötting ghe-noemt. *in 't zelf. 13. foll.*

11. In zommighen is de óver-bloedigheide van 't
vochtigh ghyoóter / dan dat z p ghe-heeligh van 't droógh
af-ghe-scheiden kan worden. deze worden ghe-zet
na een deel te ver-röten. *in 't zelf.*

12. De ver-rötting na een deel / heeft plaats in de
blijtighe ghe-mengden : als wijn / melk / bloedt : en in
de on-zuivere hoofst-stoffen / de locht / 't water en
d'aarde; het buur ver-rót niet. *in 't zelf.*

13. De blijtighe Ghe-mengden / als z p na een deel
ver-röten / zó worden z p zomtyds ghe-schonden alleen
na de hoer-vaanigheden; zomtyds wordt ook de zelf-
standighe Dárm zelf ver-nieticht. Die is een be-ghoóte /
deze een vol-maakte ver-rötting. De hoofst-stoffen /
wyl z p enkele lichaamen zyn / konnen niet vol-komeeligh
ver-röten. *in 't zelf.*

14. Edik is gheen ver-rötte / maar ghe-stoze wijn.

15. Ver-byanding is een ver-wisseling van 't ghe-
hele ghe-mengde tot buur en asch van de ghe-weldighe
warmte. want de aschen zyn deelen der aarde / welke /
om de ghyoóte kracht van wecr-staan / niet kosten
ver-andert worden. *in 't zelf. 14. foll.*

16. Ver-steening is een ver-wisseling van 't ghe-
ghe-mengde tot aarde van de ghe-weldighe koude.
in 't zelf.

XVI. Hoofdt-stuk.

Van de Ver-heevelingen.

Meteora.

I. STELLING.

1. **G**he-mengde Lichaam is oft be-gonnen / oft vol-maakt. Be-gonnen wordt ghe-noemt / waer in / oft niet alle Hoofdt-stoffen t'zaamen-loopen. oft eenighe Ghe-daante van een Hoofdt-stof met der daadt blijft. Ghe-lyk als is uit-waasseming. 11. Hoofdt-st. 1. fell.

2. **Uit-waasseming** is oft Rook / oft Damp. De Rook / om-dat 3p uit Harde voozt-ghebraght wordt / is droegh; Damp / om-dat 3p uit water / vochtigh: vande hebben 3p warmte van de Sterren in-ghe-brukt; en dunte / en lichtigheidt / ghe-zellen der warmte. in's zelf. 2. fell.

3. **Uit-waasseming** ver-schilt in ghe-daante niet van aarbe / oft water; en keert der-halven lichtigh tot de voozighe Natuur. in's zelf. 3. fell.

4. **Als** de uit-waasseming eenighe Toe-ballighe Dymen / en in-dyukkingen ont-fangt / 36 wordt 3p een Ver-heeveling ghe-noemt. in's zelf. 1, 5. fell.

5. **De In-dyukkingen** 3jn oft waar / oft Schijnende. de waare / 3jn oft in Rook / oft in Damp. De Rook is zommighe vet / zommighe doz. Als de vette Rook / dooz Be-weeghing / warmte / oft teghen-drang der koude ont-stecken wordt / 36 wordt 3p een vuurighe Ver-heeveling ghe-noemt. in's zelf. 6. fell.

6. **Onder** de vuurighe Ver-heevelingen heeft de Staert-ster de eerste plaats / welke is een zeer ghyoete hoep van vette en slymighe rook / in de hoogste wyck der locht dooz de kracht der Sterren voozt-ghebraght / en daar eerstlyk t'zaam-ghe-rost / en dieht t'zaamen-ghe-droeght / en daar na ont-stecken / en blinkende eben als een Doo. in's zelf. 7. fell.

7. **Z6** eenighe Staert-sterren in de Heemelsche wyck / dat is / boven de Maan ver-schynen / de zelve 3jn gheen Ver-heevelingen / maar enkele lichaamen / welke schynen

nen ghe-maakte te worden uit een t'aam-ghe-djonge
heemelsehe zelf-standigheid. 11. Hoofst. 14. stell.

8. De Staert-sterren hebben de staert meest van
de Zon af-ghe-keert; oft om-dat an die zijde / daar zy de
Zon an-schouwen / de dunste deelen der Staert-ster /
welke de staert maaken / van de warmte der Zon ver-
teert worden: oft om-dat de Zonne-straalen dooz 't
lichaam der Staert-ster dooz-gbaande/ ver-bjcken wo-
den / so dat zy een staert schijnen te maaken. 15. Hoofst. 8.
stell.

9. De Staert-sterren zijn niet alleen tekens / maar
ook ooz-saaken van on-weeren / on-bzuchtbaarheid /
pest: Ooz-légghen / onder-ghangen van Ooz-sterren / ver-
anderingen van booghden / en dier-ghelyke andere
dingen / welke van 't goet-dunken der wil hangen / wo-
den nocht van de Staert-sterren te weegh ghe-bjaght /
nocht natuurlijk te kennen ghe-gheeben. 16. Hoofst. 2. stell.

10. De andere buurige Ver-heebelingen zijn ver-
dwynigh / om-dat zy een dunne / en wainigh spmigh
rook hebben. In de hooghste wyck der locht worden
ghe-teelt een Dlam / Coorts / Balk / het 1. spitsch
buur / de 2. vliegghende donken / de springende gheiten.
In de middelste / de ballende Ster / en de 3. byandt-
stok. In de nederighste / de vliegghende Djaak / het
dwaas-licht / Likkend buur / Kastoer en Dollux / Helena.
in 's Zelf. 9. stell.

1. Al-zo
ghe-noemt,
om-dat het
de ghe-
daante ver-
toont van
een spitsche
stijl, het zelve ghe-schiedt, wanneer de uit-waassening recht om-hoogh ghe-stelt,
het bovenste deel spuis toe-loopende, en het onderste allensz uit-loopende, ghe-heel
en te ghe-lijk an-ghe-stecken, om deze schikking der stof een Mijl-paal oft Pira-
wide ver-toont.

2. Deze worden, wanneer de damp om hoogh ver-heven, an-ghe-stecken, en
even als vonken van eenet ghroote ver-strooyt wordt.

3. Anders-zins de brandende laus,

11. Uit de dooze Rook oft ghe-blaas / worden ghe-
teelt de lochtighe ver-heebelingen / Windt / en aarde-
beebing. De windt wordt ghe-teelt / als de over-bloe-
dighe ademen dooz de kracht der Sterren om hoogh op-
ghe-trokken worden / en dooz de koude van de middelste
wyck der locht weer-om-ghe-dreeben / ghe-lijk als met
een ver-deeld ghe-poogh / over-dwaars ghe-dreeben wo-
den, in 's Zelf. 10, 11. stell.

12. Aarde-

12. Harde-beehing wordt ghe-teelt / als de overbloedighe ademen / in de hólten der aarde ghe-foóten / een uit-gfang zoeken / en niet bindende / waar uit zy kunnen uit-byeeken / worden in zich ont-lóft / en eere s'rfót ghe-maakt hebbende / schudden de aarde in 's Zelfs.
12. fell.

13. Als de damp ver-zaamielt en ver-dicht wordt / so worden de waterighe ver-hebelingen ghe-teelt / wolke en douw. Wolk is een dikke damp / in de middelste wijk der Locht ver-dikt. 16. Hoofdt-st. 1. fell.

14. Uiteen Wolk wordt de Keeghen / Haaghel / Mist en Sneeuw. De Keeghen / als de Wolk t'zaamen-ghe-trokken wordt / en in water ont-lóft zynde / met d'zoppels neer-balt: De Haaghel / als de d'zoppels onder 't vallen be-byezen: de Mist / als eenigh deel den Wolk / welk tót water niet kan t'zaam-ghe-dyevert worden / de be-nedenste locht in-neemt. Hoe-wel zomtijds de Dampen / die om de dikheid tót de middelste wijk der locht niet kunnen ghebyaght worden / de be-nedenste mistigh maaken. Als de Wolk be-byeest / eer zy ont-lóft is / so wordt de Sneeuw ghe-teelt.
in 's Zelfs. 2, 3, 4, 5, 6. fell.

15. De Douw wordt ghe-teelt / als een dunne Damp/welke door de zwakke warmte der onder-ghaande Zon ver-ghadert / om 't ghe-biek der warmte niet kan om hoogh ghe-boert worden / door de nachtelijke koude ver-dikt wordt tót kleine d'zoppels. welke / als zy ver-styven / de Rijn ghe-noemt worden. in 's Zelfs.
7. fell.

16. In-dien met een dunne damp / waar uit de douw ghe-teelt wordt / eenighe tedere deelen der aarde op-ghe-beeben en met het vochtigh op he-booglike wijk ghe-mengt worden / so wordt 'er hoonigh óft Man ghe-teelt.

17. Wanneer de Roock / in een dikke en dichte wolk be-sloóten / door Be-weeghing óft reghen-byang van de gh'óde Koude ver-warmt / en ver-dunt wordt / een gh'óde plaats zoekende / byeekt zy uit met ghe-krack en ghe-slikker. Dit ghe-krack wordt Donner; en 't ghe-slikker / Blirem ghe-noemt. Zomtijds wordt óok een dunnen Roock binnen de wolken t'zaam-ghe-dyukt / en door der zelve t'zaamen-hoyting ont-steken.

Wit ghe sikket woꝝdt Weér-licht ghe-noemt. in 's Zelf.
9, 10. *stell.*

18. Schijnende Ver-beebelingen woꝝden ghe-noemt / welke spzuiten van de ver-byeeking en weér-buighing des lichts in een wolk óft damp : als zyn de Reeghen-boogh / Maan-ring / By-son / Ghast / Roeden. welker reden uit de Schou-kunst ghe-haalt moet woꝝden. in 's Zelf. 12, 13, 14. *stell.*

19. Dol-maaklijk ghe-mengde lichaam is / waar in al de Hoofd-stoffen zó t'zaamen-loopen / dat gheent ghe van de zelve haer Ghe-daante be-houde. 19. *Hoof.*

20. Het Dol-maaklijk ghe-mengde lichaam is óft ziel-loos / óft leebendigh. Ziel-loos lichaam is óft Afgn-brycht : als / Metaal / Steen / Sap / etc. óft Pipe : Maar wy laten een by-sonderer kennis dezer dingen an de *Al-ghe-misten* en *Artsen.* in 's Zelf.

XVII. Hoófdt-stuk.

Van de Ziel , 't Leeven , en de Doódt.

I. STELLING.

Leebendigh lichaam woꝝdt ghe-noemt / dat uit Ziel en lichaam / be-ghaaft met een ver-sebeide t'zaamen-zetting van werk-tuighen / t'zaam-ghe-boeght is. 10. Hoofd-st. 1. *stell.*

2. De Ziel is gheen Maatighing / óft eenigh Toehal van een ander Ghe-sacht / maar een Zelf-standigheit. in 's Zelf. 4 5. *stell.*

3. De Ziel is gheen Stóf / nócht lichaam / maar een Wóym / óft Entelechia. De Latynen noemen 't *Ánne* (dat is / een We-dyff.) in 's Zelf. 6, 7. *stell.*

4. De Ziel is gheen by-staand / maar een be-bóymend We-dyff / en de waare Wóym van 't leebendigh. in 's Zelf. 7. *stell.*

5. De

5. De Ziel is het eerste Be-dijff van een Werk-ruighigh lichaam / 't welk dooz ver-moghen 't leeden heeft. *in 't zelf. 8. stell.*

6. Het lichaam / dat van de ziel be-dóymt wordt / is de eerste Stóf niet alleen met eenighe Toe-ballen / maar ook met een Zelf-standighe Dóym / welke upt de men-ging spzuit / ghe-schikt en an-ghe-daan. *in 't zelf. 9. stell.*

7. Deze Zelf-standighe Dóym wordt t'zaam-ghe-zet uit de bóymen der Werk-ruighighe deelen. Want het is ghe-loóflijk / dat / ghe-lyk de Werk-ruighighe deelen in Maatigging / de zelbe ook al-zó in Dóym ver-schillen. *int zelf. 10, 11, 12. stell.*

8. Na de t'zaamen-boegging van Zielen Lichaam volgt het leven / welk niets anders is / als een be-wegging des Ghe-zielden van zich zelf tot de onder-scheiden der Stellingen / om 't ver-blijf van de Ziel met het lichaam. *22. Hoofd-St. 2, 3, 4, 5. stell.*

9. De t'zaamen-boegging van ziel en lichaam hange van de be-boóflijke ghe-lyk-maatigheide van het wo-zteligh en eerst-ghe-teelde bocht / en de an-ghe-booze warmte. *in 't zelf. 6, 7, 8. stell.*

10. Het hart is in de vol-kome dieren de hjon der warmte / van welk de leebendighe Gheesten dooz de slach-aderen in 't ghan-sche lichaam ver-spreit worden / welke de warmte / van het hart ghe-schept / tot alle deelen ver-boeren / en de warmte / an ieder deel in-ghe-ent / ver-nieutwen. *in 't zelf. 9, 10. stell.*

11. Het hart / op-dat het niet dooz zyn eighe warmte ver-stike werde / heeft adem-tócht ghe-hrek. want het hart wordt dooz de locht / van de longen an-ghe-trokkhen / ver-koelt / en / de zelbe weder-om mit-ghe-laaten / van 't roet ver-lóft. *in 't zelf. 9. stell.*

12. De on-vol-kome Dieren / om-dat zy gheen bloedt hebben / en der-halben kouder zyn / aassenen niet. De Visschen / om haar te ver-koelen / schuppen 't water met haar mondt / en laten 't dooz de kutwen uit. de 1. Twiifel-leebighe dieren ver-haalen haar adem / maar zelden / om de zwakke warmte.

13. Het leeden is óft langer / óft korter ; na-dat de Maatigging van 't ghe-zielde / óft beter / óft Lech-ter is, lang-leebigh zyn / in welke de in-ghe-booze warmte

I. Oft
Twiifel-
dieren, zó
worden
ghe-noemt
de dieren,
die op het
landt en
in 't water
leeven;
ghe-lyk de
Eenden,
Zwaanen,
&c,

Itselfijk en mist is / en 't wozteligh bocht lochtigh / Daar teghen zijn kozt-leebig / in welke de warmte duurtigh / en 't bocht waterigh is. *in 's 2^{el} 10. stell.*

14. 's Levens langheid oft koztheid hangt ook van de uiterlijke oorzaken / als van de om-ghaande Locht / de kost / het by-slaapen / het slaapen / het waaken / de uit-werping oft op-houding der builigheid / de ont-roering / oft ghe-rustheid des ghe-moeds / etc. *in 's 2^{el}.*

15. Gheenigh leeven kan natuurlijk ghe-duurigh ghe-maakt worden / om-dat het wozteligh bocht ghe-duurighlijk van de warmte ver-teert wordt. en schoon de deelen van 't bocht door de wel-daadt van 't ver-daane boetsel ver-nieuwt worden ; zo is 't nochtans noodzaaklijk / dat het bocht alleng ver-slimt / en de warmte ver-mindert wordt. *in 's 2^{el} 12. stell.*

16. De doodt is een be-rooving des leevens om de scheiding der Ziel van 't lichaam. Deze scheiding gheschiedt van / als de natuurlijke warmte uit-ghebluscht wordt. *in 's 2^{el}.*

17. De doodt is zommighe Natuurlijk / zommighe Ghe-weldigh: Natuurlijke Doodt wordt ghe-noemt / als 't wozteligh bocht / en mer het zelve de natuurlijke warmte / alleng ver-teert wordt / als gheschiedt in de oude lieben : Ghe-weldighe / als oft de natuurlijke warmte van de teghen-strijdighe koude uit-ghe-bluscht wordt / oft als de natuurlijke warmte ghe-smoozt wordt / oft eindlijk als eenigh leevendigh deel ghe-quetft wordt. *in 's 2^{el}.*

XVIII. Hoofd-stuk.

Van de Ghroeyighe Ziel , en de An-doeningen der zelve.

I. STELLING.

DE Ghe-daanten der zielen zijn dyp/Ghroeyighe / Ghe-boelighe / en ver-standighe oft redelighe. *21. Hoof-1, 2. stell.*

2. In

2. In elk t'zaamen-stel is slechts een ziel. In de planten een ghyoepighe / in de beesten een ghe-boelighe / in den mensch een ver-standighe. Nochtans be-grijpt de laateren van deze / ieder der voorigen schijnbaar en krachtighlyk. in 's zelf. 2. 3. stell.

3. De Ghyoepighe en ghe-boelighe Ziel / zijn Stoflyke Dózmen : en der-halven uit-ghespannen en deelbaar na de uit-spanning der Stof. in 's zelf. 11. stell.

4. De Ghyoepighe ziel is in de planten alleen / en sluit alle vol-maakter ziel uit. en is op die wyse de Dózm der planten. in 's zelf. 4. stell.

5. De ver-moghens / welke van de dyp-boudighe ziel bloepen / kunnen tot byf Ghe-slachten be-roepen worden / tot de kracht van Ghyoepen / ghe-boelen / be-gheeren / plaatslyk be-weeghen en ver-staan. En om-dat het ghe-boelen en de Be-gheerte al-tijdt t'zaamen-ghe-boeght worden / zo zullen 'er vier ver-scheide Gheslachten / oft trappen van leevendighen zijn. 23. Hoof. 2. stell.

6. De ver-moghens der ver-scheide zielen ver-schillen daadlyk onder elk-anderen / en van de Zelf-standigheide der ziel. in 's zelf. 1. stell.

7. De ver-moghens / welke van de Ghyoepighe en Ghe-boelighe Ziel bloepen / zelfs plaats-be-weeglykheide niet uit-ghenomen / ver-blyven in 't ghe-zelde t'zaamen-stel; welke van de ver-standighe Ziel spjutten / alleen in de Zelf-standigheide der ziel. in 's zelf. 2. stell.

8. De Ver-moghens der ghyoepighe ziel zijn dyp / het boedigh / ver-meerigh / en Teeligh. Van welke de twee eersten niet zo zeer in der daadt / als in reden en uitbeelding ver-schillen : Het derde / ver-schilt van beide in de zaak zelve. in 's zelf.

9. Deze dyp ver-moghens ver-keeren omtrent het boetsel : de boeding en teeling / door zo veel 't een Zelf-standigheide : de Ver-meering / door zo veel 't hoe-ghyoet is. in 's zelf. 3. stell.

10. Het boetsel moet het leevendigh ten deele ghe-lyk / ten deele on-ghe-lyk zijn. der-halven kan een zulvere Hoofdst-stof niet zijn het boetsel van een leevendigh. in 's zelf. 5. 8. stell.

11. Boeding is een ver-keering van 't booz-bereide boetsel in de zelf-standigheide der leevendighen / tot ver-nieu-

nieuwving der ver-daane deelen. der-halven is Voeding eenighe Teeling / óft liebet an-teeling van nieuwe deelen. *in 't zelf. 4. stell.*

12. Ghe-lijk niet alleen de Stóf des leebendighen / maar ook de Dóym dagblijft in eenigh van haar deel ver-bloeyt / in-dien zy stóófgh is : zó is 't ook noodt-zaaklijk / dat de Dóym te ghe-lijk met de Stóf ver-maakt werde. *in 't zelf. 12. stell.*

13. Als der-halven het leebendigh ghe-zelt wordt in de ghanfche loóp zijns leebens het zelfde in ghe-tál te ver-blijben / dat moet niet ver-staan worden van de een-zelvigheid des ghe-beels / óft der deelen / maar van de Een-zelvigheid / welke is na 't ghe-duurigh ver-bólggh der deelen. 1.

1. Even ghe-lijk

als eenigh vólk het zelfde vólk blijft, al ghaat'er zomtijds een af, wiens plaats door een ander weder-om ver-vult wordt; al-zó blijft Pieter zijn ghanfche leeven de zelfde Pieter schoón eenigh deel zijns lichaams door 't ver-teeren wegh-ghe-nomen, en een ander door 't voeden in des zelfs plaats ghe-felt wordt; wel niet ten op-zicht van de ghe-heele Pieter, óft ten op-zicht van zijn by-zondere deelen (welke van zijn ghe-boórt af tót in zijn ouder-dom toe nu zó dik-wijs ver-wisselt zijn) maar ten op-zicht van dat ghe-duurigh en ver-knócht ghe-vólggh der af-ghaande en an-komende deelen.

14. De on-stóóflijke Dóymen / als zijn de menschlíke Zielen / kunnen nócht ver-ghaan / nócht ver-maakt worden / zelfs niet ten deele / zy kunnen nóchtans in 't booz-bereide voetsel ghaan / en des zelfs zelf-standigheid / an het leebendigh ghe-boeght zijnde / dooz haar on-deel-baare werzentlijkheid be-bóymen.

15. Om-dat het Voetsel een lichaamlíke en Hoeghroóte Zelf-standigheid is / zó kan het leebendigh niet ghe-boet worden / 't zy het dooz de zelfde doening ghoeye. *in 't zelf. 10. stell.*

16. Alle leebendigh moet ghe-boet worden: en dat wel 't ghanfche leeben. Nóchtans ghoeyt het het ghanfche leeben lang niet. maar het ver-ghaat zelfs; dan naamlijk wanneer minder voetsel in de zelf-standigheid des leebendighen ver-andert wordt / als'er booz de voeding ver-ghaan was. *in 't zelf.*

17. Dat ver-meert wordt / wordt ver-meert na alle deelen en af-meetingen / het voetsel in de Zweet-ghaaten des lichaams ont-fangen zijnde. En dat het leebendigh lichaam

lichaam meer in de langte / als in de breedte uit-gbroept /
daar in volgt het de Wet der Dórmende kracht. *in 't zelf.*
21. stell.

18. Het boedtsel wordt niet ver-deelt tót de minste /
ghe-lyk men 't noemt / natuurlyke / maar in deel-baare
deelen / welke ieder in elk Zweet-ghat ont-fangen
worden. Deze deelen worden niet in een ógghen-blik /
ook niet door ver-deelde ógghen-blikken / maar door
een ver-knóchte doening / in de Zelf-standigheid van 't
leebendig ver-andert. *in 't zelf. 2. stell.*

19. Teeling is een voort-bzenging des Ghe-zielens
van een Ghe-zielde door tusschen-koming des zaads.
En is der-halven het natuurlykste werk des leebendig-
ghen. *24. Hoof. 1. stell.*

20. Het Zaadt wordt in de vol-kome Dieren wel
van beide kunnen ver-schaft : Maar de Dórmende
kracht is alleen in 't zaadt van 't manneken. der-hal-
ven loopen de wyfkens slechts lydelyk tót de teeling
t'zaamen. *in 't zelf. 2. en volgh. stell.*

XIX. Hoofd-stuk.

Van de Ghe-voelighe Ziel, en 't Ghe-
vaelen in 't ghe-meen.

I. STELLING.

Zó van de Gbroepighe Ziel / volgt de Ghe-boel-
ghe / waar door het hier ghe-boelt / be-gheert / en
plaats-lyk be-wóogghen wordt. *25. Hoof. 1. stell.*

2. Het ghe-boelen is een ver-moghen des diers /
waar door het een ghe-boelghe Dooz-werp be-kent. diens
be-diening wordt Ghe-voeling ghe-noemt. *in 't zelf. 2. stell.*

3. Tót ghe-boeling worden hier dingen ver-etscht /
het Voor-werp, werk-tuigh, Ghe-daante, en middel.

4. Het Dooz-werp des ghe-boelens is by-zondes
Stoffghe ; de alghe-meenen / óft on-stoffghe vallen niet
onder de zinnen. *in 't zelf. 3. stell.*

5. 't Dooz-werp van 't ghe-boelen is zom dooz zich / zom dooz Toe-bal. Dooz-werp dooz zich woꝝdt ghe-noemt / welk het ghe-boelen dooz zich be-weeght ; en is oft ghe-meen / oft eighen. Ghe-meen woꝝdt ghe-noemt / dat dooz veel zinnen ; eighen / dat dooz een alleen be-ghzeepen woꝝdt. *in's zelf. 4. stell.*

6. 't Ghe-meen dooz-werp / schoón 't dooz zich het ghe-boelen an-doet / zó dzuke het nochtans zyn eighen Ghe-daante niet in 't werk-tuigh ; maar woꝝdt ghe-boelt in de ghe-wijsde Ghe-daante des eighen Dooz-werps. *in's zelf. 13. stell.*

7. Ghe-meen Dooz-werp is byberlep / Be-weeghing / Rust / ghjoothheid / ghe-tal / en ghe-staete. *in's zelf. 4. stell.*

8. Het ghe-boelen dwaalt lichtliker omtrent het ghe-meen / als omtrent het eighen Dooz-werp. *in's zelf. 14. stell.*

9. Dooz-werp dooz Toe-bal woꝝdt ghe-noemt / dat met het zelve t'zaamen-ghe-boeght is / welk dooz zich ghe-boelt woꝝdt. *in's zelf. 4. stell.*

10. Werk-tuigh is een deel des Diers / waar-in 't Dooz-werp ont-fangen woꝝdt. *in's zelf. 5. stell.*

11. Een werk-tuigh moet pdel zyn van een ghe-boeslyke hoe-daanigheid der zelve Ghe-daante en Trap.

12. Het Dooz-werp werkt op 't Werk-tuigh dooz de Ghe-daanten. Ja het werkt niet / als dooz de Ghe-daanten / dooz zó veel 's ghe-boelt woꝝdt. *in's zelf. 7. stell.*

13. De Ghe-daanten der toonen in ieder deel van haar een ghe-beel Dooz-werp. *in's zelf. 9. stell.*

14. De Ghe-daanten woꝝden van 't Dooz-werp natuurlijk boozt-ghe-bjaght. Dies is het be-dryvend ghe-boelen niet noóddigh. *in's zelf.*

15. Een heftigh Dooz-werp quetst het Werk-tuigh ; niet dooz zó veel 't werkt dooz de Ghe-daanten ; maar dooz zó veel 't be-halven de Ghe-daanten / zenighe eerste hoe-daanigheid / oft plaatslike be-weeghing in 't werk-tuigh boozt-bjengt. *in's zelf. 7. stell.*

16. Het Dooz-werp / in 't werk-tuigh ghe-stelt / woꝝdt niet ghe-boelt. Waar uit volghet / dat 'er een middel noóddigh is om te ghe-boelen / waar dooz de Ghe-daanten / van 't Dooz-werp vloepende / tót ieder deel ver-spreit woꝝden. *in's zelf. 10. stell.*

17. Niet alleen 't Dooz-werp ; maar ook 't ver-mo-ghen

ghen van't ghe-boelen/óft de ziel loópt be-dyffend t'raa-
men om te ghe-boelen. waar uit-vólght / dat het Ghe-
boelen gheen louter lyydend ber-moghen is. *in's zelf.*
12. *stell.*

XX. Hoóft-ftuk.

Van't Ghe-zicht.

I. STELLING.

't **G**he-boelen is óft An-wendig. óft uit-wendig.
26. Hoóft-ft. 1. stell.

2. 't uit-wendig Ghe-boelen dat niet als de
teghen-woordighe dingen. want de Ghe-daanten (zon-
der welke gheen Ghe-boeling gheschiedt) worden wegh-
ghe-nómen / het dooz-werp wegh-ghe-nómen zynde/
om-dat z; p hangen van des zelfs daadlyke in-bloeying.
in's zelf.

3. Het uit-wendig ghe-boelen ghe-boelt niet dat
het ghe-boelt. *27. Hoóft-ft. 1. stell.*

4. De uit-wendighe zinnen zyn byj; 't ghe-zicht /
't ghe-hoór / 't ghe-ruk / 't ghe-smaak / 't ghe-tast.
26. Hoóft-ft. 1. stell.

5. 't Ghe-zicht is een uit-wendig Ghe-boelen óse
zin van die dingen / welke de kracht van te straalen heb-
ben. als zyn het licht / Dertw / en die by nacht schynen.
in's zelf. 3. stell.

6. Het licht spruit uit de be-paaling van't dooz-zich-
tighe alleen: de Dertw / uit de be-paaling van't dooz-
zichtighe met de toe-menging van't schaduwachtighe.
want na-dat'er meer óft min schaduwachtighs tót het
dooz-zichtighe ghe-mengt wordt / hoe de dertw méér óft
min van de natuur des lichts wijkt / en tót de duister-
nissen / óft zwartheidt helt. *28. Hoóft. 11 stell.*

7. Het dooz-zichtigh wordt ghe-zeit be-paalt te woz-
den / als't ber-dicht wordt. Want in-dien 't dooz-zich-
tighe on-bepaalt en pl is / zó schijnt het dooz: in-dien
't ber-dicht wordt / zó wordt het zicht-baar / en be-paalt
het ghe-zicht.

8. Dooz-zichtighe lichaamen zijn de Heemel/ 't vuur/ de locht/ het water: alleen de aarde is onder de enkele lichaamen schaduwachtigh. De Heemel ber-dikt zijn/ de/ schijnt met het zuiverste licht/ als in de Sterren te zien is.

9. De Hoofd-stoffen kommen zonder aardsche Stof niet ber-dikt worden. de Aarde wordt met de dooz-zichtighe Hoofd-stoffen oft alleen t'zaam-ghe-zet / oft ook t'zaam-ghe-mengt. In-dien de aarde met de zelve alleen t'zaam-ghe-zet wordt/ zo dat de dooz-zichtighe haar natuuren niet ber-liezen; het vuur / ber-dike zijn/ de/ schijnt / maar met een on-zuiverer licht/ als in een blam. De locht en t'water / zo zo ber-dike worden / worden wit. de Aarde zelf is zwart.

10. In-dien de aarde met de dooz-zichtighe Hoofd-stoffen zo t'zaam-ghe-mengt wordt / dat de zelve haar natuur ber-liezen; zo wordt en 't schijnfel van 't vuur ber-lobzen / en de witheid van de locht en 't water ver-slapt: en dat oft meer oft min / na-dat'er veel aarde tot de zelve ghe-mengt is.

11. In-dien dat de aarde de dooz-zichtighe Hoofd-stoffen te hoven-gheet / zo wordt de zwartheid daar van / oft stijver / oft slapper / na dat de Aarde meer oft min over-heerscht. de middel-baare vertwen spuiten uit de ebene maatgging der uitersten.

12. Dus-daanighe vertwen worden waare en baads-lijke ghe-noemt / om-dat zo stand-bastigh zijn / en hangen van de natuur zelf des ghe-vertwen lichaams / niet van de in-bloeving / oft in-straling des uit-wendighen lichts. *10. Hoofd-st. 11. stell.*

13. Waar uit volght; dat de Vertwen niet alleen zijn in de uiterste blakten der lichaamen; maar dooz alle deelen / ook dooz de binnenste / ber-stroopt: schoon zo in de blakte alleen ghe-zien worden. *in 't zelf.*

14. Schijnende vertwen worden ghe-noemt / welke spuiten uit de menging der ghe-daanten in 't middel. Want als de Ghe-daanten des lichts en der vertwen / oft ook de Ghe-daanten van ver-scheide vertwen onder elk-anderen in 't middel t'zaam-ghe-mengt worden / en dooz de zelve lijn tot de oogghen ober-ghe-draghen worden / zo ver-rcónen zo zo-daanigh een vertw / als'er spuiten zoud uit de waare menging van de Vertw met het

het licht / oft van die betwen onder elk-anderen / van welke die Ghe-daanten ghe-bloeyt zijn. in 's zelf.

15. Het licht en de betw moeden tot het ghe-zicht oer-ghe-braght dooz een dooz-zichtigh ver-licht middel, waar-om het licht ghe-noemt wordt een be.drijf van 't door-zichtighe, voor zó veel 's door-zichtig is. 26. Hoofdt-ft. 5. Stell.

16. Het licht is zicht-baar oft zienlijk dooz zich; de betw / niet als dooz de wel-daadt van 't licht oft lucht, 1. het lucht wordt tot de ziening ver-eischt / zó om de betwen / als om 't middel. 2.

1. Hoe-wel
deze woor-
den, Licht
en Lucht

ghe-meenlijk voor 't zelfde ghe-brukt worden, zó er-kennen wy'er nochtan het zelfde onder-scheidt in, dat de Latijnen in Lux en Lumen. Want licht noemen wy het licht der zonnen oft der kaerssen, waar door de andere lichaamen ver-licht worden; het lucht, het schijnsel dat in de andere lichaamen door dat licht ghe-reekt is: waar van oók de locht haar naam schijnt ghe-kreeghen te hebben, naamlijk, ver-mits zy van de zon ver-licht wordt, &c.

2. Want dit leert d'er-vaertheit, niemant kan de verwen, schoon z'er zijn, by nacht zien, wanneer naamlijk het door-zichtigh middel ver-duistert is, der-halven zó moet en het middel en de verw ver-licht zijn, zal de ziening in werking ghe-selt worden.

17. Het werk-tuigh des ghe-zichts is het oogh oft het middelste bocht des ooghs / welke kristallijn ghe-noemt wordt. dies ghe-schiedt het Ghe-zicht dooz ontfanging der Ghe-daanten / niet dooz uit-zending der straalen. in 's zelf. 4. 5. stell.

18. De rechte ziening ghe-schiedt dooz rechte lijnen / welke van ieder deel des booz-werps in 't middel-punt des ooghs vallende / maaken een keeghelighe Ghe-stalte. hier van moet de oog-zaaft ghe-haalt worden / waar-om de dingen niet dubbel in dubbele oogghen schijnen: dan oók / waar-om zó dubbel schijnen / 't een ooggh ver-draapt zijnde. in 's zelf. 6, 7. stell.

XXI. Hoófdt-ftuk.

Van 't Ghe-hoor, Ghe-ruik, 't Ghe-smaak,
en 't Ghe-taft.

I. STELLING.

1. **G**he-hoor is een uit-wendigh ghe-boelen óft zyn
Gontrrent de klank óft 't ghe-luidt. *11. Hoófdt-ft.
8. Stell.*

2. De klank fpuijt uit de bjeeking der locht / óft
oók des Waters / tuffchen twee lichaamen t'zaam-
ghe-bozt. *in 't zelf.*

3. Der t'zaamen-boztende lichaamen dichtigheid /
lichtigheid / hólligheid / zyn niet noódt-zaaklyk om
een-boudighlyk 't ghe-luidt te maaken : maar om een
beftrigh en lang ghe-luidt te maaken. *in 's zelf.*

4. 't Ghe-luit is niet in 't klinkend lichaam ; maar
in de middelste locht óft water / welk van 't klinkend
lichaam ghe-bjoken wordt. *in 's zelf.*

5. 't Ghe-luidt wordt tót het óbz ghe-bjaght na het
in-ghe-beeldt zyn / óft dooz de Ghe-daanten ; niet na het
daadlyk zyn. *1.*

1. Een in-
ghe-beeldt

weezen is zó-daanigh iet welk wy ons in-beelden , en buiten die in-beelding
niet daadlyk in weezen is, en zó-daanighe in-ghe-beelde weezens worden ghe-
meenlyk Ghe-daanten ghe-noemt. Want de Ghe-daanten der dingen, van
d'on-deelighen af-ghe-trokken , hebben haar weezen in onze in-beelding. *Ziet
oók de Reden-konft 1. bo. 2. Hoóft.*

6. De Ghe-daanten des Ghe-luidts zyn Stoff-
ker / als de Ghe-daanten der verwo óft des lichts ; der-
halven ghe-raaken zyn traaghet tót het weck-tuigh / en
worden dooz een teghen-windt be-let.

7. Als de Ghe-daanten des Ghe-luidts / in een ghe-
hólt lichaam in-ballende / weer-fluiten / zó wordt de
weer-ghalm ghe-boózt. de weer-ghalm is dan gheen
nieuw ghe-luidt / maar het zelfde ghe-luidt weder-om
ghe-boózt. *in 's zelf. 9. fell.*

8. Schoón tót het hoózen de in-ghe-boóze locht
noódt-

Echo,

noódt; aaklyk 3p / welke in 't binnenste van 't oór be-
grypen / en van d'uit-wendighe locht dooz een durt
blesken / welk *Tympanum*, dat is / het Crommel-blies
ghe-noemt wordt / onder-scheiden wordt: náchtans is
3p niet het werk-tuigh des ghe-hoórs / maar eenigh in-
wendigher ghe-zieldt deel van 't oórken / waar mé de
hoór-zenuw t; saamen-ghe-boeght wordt. *in 't 2. elf. 10. stell.*

9. 't Ghe-ruik is een uit-wendighe ghe-boelen om-
rent de ruck. *in 't 2. elf. 11. stell.*

10. De Ruck spzuit uit de menging van 't óber-
heerschend aardtsch / dzoogh, / en 't lochtigh / bochtigh
af-ghe-hoókt zjndende. *18. Hoofdst-ft. 9. stell.*

11. Het werk-tuigh van 't Ghe-ruik zjn de bles-
kens / óft repelachtighe uit-ghangen / ghe-leeghen
in 't hóvenste deel der Nues-ghaten. Deze bleskens /
om-dat 3p met een blesken / óft ghe-lyk de ont-leders
willen / met het vleisch zelve der nues-ghaten be-dekt
zjn / ont-fangen de Rucken niet als dooz in-ademing.
In de Visschen náchtans / en andere dieren / die niet ade-
men / is 't ghe-looflyk / dat het werk-tuigh der Ruck
niet be-dekt is. *26. Hoof. 11. stell.*

12. Het middel / waar dooz de ruck tót het Werk-
tuigh ber-spzeit wordt / is de locht en 't water. *in 't 2. elf.*

13. De Ruck wordt dooz 't middel boózt-ghe-teelt
na 't in-beeldigh wezen / dat is / dooz de Ghe-daanten.
In -dien dat de ruck zelf zom-tijds boózt-ghe-teelt
wordt / dat ghe-schiedt dooz Coe-val / als naamlyk een
dunne Zelf-standigheide van de rukkende zaak / en in de
zelve de Ruck / uit-dampt. *in 't 2. elf.*

14. De onder-scheiden der Rucken kunnen niet ont-
voutw worden / als dooz de Ghelyk-bózmigheide met de
Smaak; om-dat de mensch een plomper ghe-ruik heeft/
als eenigh ander ghe-slacht der dieren. *18. Hoof. 10. stell.*

15. 't Ghe-smaak is een uiterlyk ghe-boelen omtrent
de smaak. *26. Hoof. 12. stell.*

16. De smaak spzuit uit de menging van 't óber-
heerschend waterigh / bochtigh / en dzoogh aardtsch
af-ghe-hoókt zjnde. *18. Hoof. 6. stell.*

17. Schoón 't ghe-smaak niet 3p zonder 't ghe-tast /
en der-halven gheen uiterlyk middel ber-eischt : Zó
wordt het náchtans van 't ghe-tast met der daadt on-
der-scheiden. *26. Hoof. 12. stell.*

18. Het

18. Het werk-tuigh des ghe-smaax zijn de Zenuwen der Tong / die van de middelbeidt der selve ghe-lyk als in eenighe takken uit-ghe-spreit worden. *in 't Zelf.*

19. 't Ghe-tast is een uiterlyk ghe-boelen omtrent de tastelike hoe-daanigheden. *in 't Zelf. 13. stell.*

20. Tastlike hoe-daanigheden zijn warmte / koude / bochtigheid / drooghte / en die uit deze spzuiten. *in 't Zelf.*

21. Het werk-tuigh van 't ghe-tast zijn de Zenuwen / en bliezen / en alle zenuwachtighe en bliesachtighe Zelf-standigheidt / als de Spieren / Been-banden / etc. De Beenen hebben gheen ghe-tast om de aardsehe drooghte. *in 't Zelf.*

22. 't Ghe-tast heeft gheen 2. uit-wendig middel, het in-wendig middel is waar-schynlyk een bel-ken.

2. Ghe-lyk, by voor-beeldt,

't ghe-zicht heeft. want het ghe-zicht heeft, als voor-ghe-zien is een door-zichtigh lichaam tot zijn uit-wendig middel van noóden: Maar 't ghe-tast heeft alleen een in-wendig middel ghe-brek, welk de schryver hier stelt een dun in-wendig vliet ken.

23. 't Ghe-tast is maar een. *in 't Zelf.*

X XII. Hoófdt-stuk.

Van 't Innerlyk Ghe-voelen en des zelfs An-doeningen.

I. STELLING.

Be-halven 't uiterlyk ghe-boelen / wordt in 't dier ver-eischt 't innerlyk ghe-boelen / welk de be-dieningen en Dooz-werpen der uiterlyke zinnen / oók af-werzig / dat. 27. Hoófdt-st. 1. stell.

2. 't In-wendig ghe-boelen heeft zijn ver-blyf in de Hersenen. *in 't Zelf. 9. stell.*

3. 't In-wendig ghe-boelen is alleen een ver-mis-sen. *in 't Zelf. 10. stell.*

4. Maar 't welk ver-scheide werkingen uit-gheeft / om

om welke het met ver-scheide naamen be-noemt wordt/
's Ghe meen ghe-boelen, in-beelding, achtig oft denking, 't Ghe hueg-
ghen in 't 2. elf. 2, 10. stell.

5. 't Ghe-meen ghe-boelen wordt het ghe-noemt /
voor; zo veel 't de ghe-daanten / van de uiterlijke zinnen
(ghe-meenlijk worden zo de ghe-boelde Ghe-daanten
ghe-noemt) en der zelve be-dieningen dat en onder-
scheidt. in 't 2. elf. 2. stell.

6. In-beelding / voor; zo veel 't de ghe-boelde Ghe-
daanten op ver-scheide wijzen mengt en schift ;
in 't 2. elf. 4. 5. stell.

7. Achtig (in den Mensch Denking) voor; zo veel
't uit de ghe-boelde Ghe-daanten de niet ghe-boelde
Ghe-daanten uit-tokt. in 't 2. elf. 6. stell.

8. 't Ghe-huegghen / voor; zo veel 't de ghe-boelde
Ghe-daanten en niet ghe-boelde be-houdt. in 't 2. elf. 7. stell.

9. Het in-wendigh ghe-boelen redeneert niet /
zelfs niet in den Mensch / dan als 't ver-standt t'zaa-
men loopt. 1.

1. Met het
woordt re-

deneeren, welk ook reden-kavelen ghe-noemt wordt, ver-staat men hier het
eene voor-siel uit het ander be-sluiten: En deze daadt wordt van des menschen
bloote ghe-dachten zelf be-neent. Want de ghe-dachten des menschen, zon-
der ver-standt an-ghe-merkt, ver-schillen niet van het zelve ver-moghen van
denken in een beest: Maar dit ver-moghen is in het beest on-be-quam om
sint-redenen te maaken, om-dat in het beest gheen ver-standt tot het zelve
ver-moghen t'zaamen-loopt; der-halven zoud ook de mensch, zondert'z aa-
men-komst van 't ver-standt, door dat bloote ver-moghen van denken niet
kunnen reden-kavelen,

10. 't Is ghe-looflijk dat de werkingen van 't in-
wendigh ghe-boelen in de onder-scheide buiskens der
Herffenen ghe-oeffent worden: zo dat men zegghe kan/
dat het ghe-meen Ghe-boelen in 't voorste / de in-beel-
ding met de achtig in 't middelste; 't ghe-huegghen /
in 't afterste deel / welk het klein hzein ghe-noemt
wordt / be-rust. in 't 2. elf. 9. stell.

11. De an-doeningen der zinnen sijn / waak / slaap /
en doormen.

12. Waak is een niet ver-hinderde oeffening van
alle uiterlijke zinnen / de ziel de leevendigh Gheesten
tot de Werk-ruighen der zinnen in-zendende.
in 't 2. elf. 11. stell.

13. Slaap

13. Slaap is een af-laating der uiterlike zintzere van de werkingen / met dampen de zenuwen en ghe-boelighe dooz-ghangen ver-bullende / en de in-bloedt der ziele gheesten be-lettende. *in 's zelf.*

14. Wanneer de dampen / oft van de warmte der heesfenen / oft van een uit-wendighe oorzak ver-dreevert zynde / de ghe-boelighe dooz-ghangen / waar dooz de leebendighe Gheesten dooz-ggaan / ghe-opens worden / zo wordt het dier op-ghe-wekt. *in 's zelf.*

15. Droom is een ver-schijning / welke ghe-schiedt in die / die dooz de slaap be-bangen zyn / dooz weer-keer der Ghe-daanten van de In-beelding ghe-menght oft ver-scheiden / uit het Ghe-hueghen tot het ghe-meen ghe-boelen. *in 's zelf. 12. stell.*

16. De droomen worden oft van een over-natuurlyke oorzak / als van Ghode oft de duivel / in-ghe-zonden ; oft zo spuiten uit de an-doening des lichaams ; oft zo volghen eindlyk de dagblyksche oeffeningen : die pleegghen over-natuurlyke ; de andere / natuurlyke ; deze / zielighe ghe-noemt te worden. 1.

1. Ziet Bever-wijks Schar der On-ghezontheit.
2. Deel II. Hoof.

XXIII. Hoofdt-stuk.

Van de Ghe-boelighe Be-gheerte en plaats-be-weeghlykheid.

I. STELLING.

Zo van 't ghe-boelen volghet de Ghe-boelighe Be-gheerte ; welke zo noodt-zaaklyk met het ghe-boelen t'zaam-ghe-boeght wordt / dat het ghe-boelen on-nut zo / zo t'zonder de Be-gheerte zo. *18. Hoofdt-st. 1. stell.*

2. De Ghe-boelighe Be-gheerte is een ver-moghen des diers / waar dooz het bliedt oft ver-bolghet / 't gheen 't ghe-boelen oorzak deelt zich teghen-strjdygh oft ghe-boeghlyk te zyn. *in 's zelf 2. stell.*

3. De Ghe-boelighe Be-gheerte ver-keert alleen omtrent het ghe-nueghlyk en nut Ghoedt / en het beide teghen-stelligh quandt : het eerlyk / en 't sebandlyk

lijk ghoedt / dat teghen 't zelve ghe-ftelt wordt/be-bróyt niet tot de ghe-boeliche Be-gheerte/ *in 't zelf.*

4. De Ghe-boeliche Be-gheerte is een Stóflíck Der-moghen; en der-halven dooz zich on-deelachtigh der reden / en bypheidt; zo nóchtans / dat 3p in den mensch dooz reden kan be-ftiert worden. *in 't zelf. 3. fl.*

5. De Ghe-boeliche be-gheerte heeft haar ver-blijf in't hart. Want het hart wordt met de Ghe-boeliche Be-gheerte/ be-ftigherbe-woóghen zijnde / an-ghe-daan. *in 't zelf. 2. fl.*

6. De Gheboeliche Be-gheerte wordt ghe-deelt in Ghe-lustende en ver-ghzammende *in 't zelf. 4. fl.*

7. Ghe-lustende Be-gheerte wordt ghe-noemt/ welke ver-keert omtrent een vol-strekt en een-boudigh-lijk an-ghe-merkt Dooz-werp: *in 't zelf.*

8. Ver-ghzammende / welke ver-keert omtrent een moeýlíck ghoedt óf quaadt. *in 't zelf.*

9. De eíge An-doeningen der ghe-boeliche be-gheerte / zijn de Harts-tóghen óf ont-roeringen (in 't ghíet worden 3p Pathe ghe-noemt.) de Harts-tóghen zijn dan gheen meeningen (als de Stoíschén ghe-wilt hebben) maar 3p worden meest uit de meening ghe-boózen. *in 't zelf. 3. 5. 6. fl.*

10. Harts-tóghé is een be-weeghing der ghe-boeliche Be-gheerte/ met de niet-natuwelícke Ver-andering des Harten / van't ghe-boegblíck óf teghen-stríjdigh Dooz-werp / van't ghe-boelen booz-ghe-ftelt zijnde / om dat te ver-kríghen/ dit te vlieden. *in 't zelf.*

11. De Dooz-neemste Harts-tóghen zijn elf: Zes in de Ghe-lustende Be-gheerte; naamlíck Liefde/ haat/ Ver-langst Vlucht/ Blijdschap / en droefheid: In de Ver-ghzammende Be-gheerte vijf; naamlíck/ hoop/ Drees / Stoutheid/ Wan-hoop / en Ghzamschap. *in 't zelf. 7. fl.*

12. De Stoíschén be-trekken alle Harts-tóghen tot vier Ghe-nachten: welker twe ver-keeren omtrent een ghoedt booz-werp / twe omtrent een quaadt. Omtrent een ghoedt booz-werp / zo't teghen-woozdigh 3p/ ver-keert blijdschap: Zo't toe-komstigh is / Ver-langst: omtrent het teghen-woozdigh quaadt ver-keert droefheid; omtrent het toe-komstigh / Vlucht. Derer twe Bronnen zijn liefde en haat. *Ziet s. Hoof. van 't ont-werp der Zed.*

13. Met de ghe-boeliche Be-gheerte is ghe-meent-
lijk ghe-boeght plaats-be-weeghlykheid / dat is/
het Ver-moghen / waar dooz het Dier na de heerschapp-
pp der Be-gheerte zich be-wieght om 't d'ér zjnde
Dooz-werp te ver-krigghen / óft 't an-staande te ont-
blijden. *in 't zelf 9. stell'*

14. Dit vermoghen heeft zjn ver-blijf in de by-son-
dere spieren der leden.

15. Tot de plaats-be-weeghlykheid loopt t'zaa-
men het ghe-boelen (in de mensch oock de reden) als
het be-stierend be-ghinsel ; de Be-gheerte / als het ghe-
biedend be-ghinsel ; de plaats-be-weeghende kracht/
als het ont-boerend be-ghinsel.

16. Om-dat eenighe Dieren alleen krachtigh in'e
ghe-tast zjn / en de d'ér zjnde Dooz-werpen niet ver-
neemen / zó volght / dat in haar gheen plaats-be-wees-
ghende kracht is ; om-dat zy 'er te ver-gheefs zoud
in zjn.

XXIV. Hoófdt-stuk.

Van't Weezen en d'Oór-sprong der Ver-standighe Ziel.

1. STELLING.

Zó van de Ghe-boeliche Ziel / volght de Ver-
standighe óft Redelike. wiens Weezen en Eighen-
schappen waar te neemen zjn. *26. Hoóf 1. stell.*

2. De Ver-standighe Ziel is niet eenighe by-staande
Wozm in den mensch / welke het lichaam ghe-bruikt/
als een Werk-tuigh ; Maar de be-wozmende Wozm
des Menschen zelbe / waar dooz naamlijk de Mensch
een mensch is / en van de stomme beesten onder-schei-
den. wozt. *in 't zelf 9. stell.*

3. Hier uit volght / dat de ver-standighe Ziel niet is
in eenigh deel des Menschen / neemt het hart óft de
herffenen ; maar in't ghansehe lichaam / en dooz het
ghansehe lichaam ver-spreit / niet alleen na de vermo-
ghens / maar oock na het weezen.

4. De

4. De Ver-standighe Ziel is niet een in allen menschen / maar in elk is een by-zondere Ziel: Want de Dóymen worden ver-meenigt / na't ghe-tal der On-deelighen. *in's 2. elf. 10. stell.*

5. Be-halven de be-vóymende Ziel / moetmen niet eenighe andere by-staande ziel ver-zieren / welke in alle menschen een 3p.

1. Om dit te verstaan,

moet de lezer weeten, dat'er onder de Wijs-ghieren eenighe ghe-vonden worden, welke meenden dat de Mensch, be-halven zijn ziel, die ieder in't by-zonder had en welke des menschen Vórm was (dit noemden zy her denk-ver-moghen, waar van hier voor) nóch eén by-staande ziel had, welke de ver-standighe ziel was, en niet de bevórmende maar de by-staande vórm des menschen en de Oóf-zaak van aller menschen redelijke krachten, even-ghe-lijk de Zóin de Oóf-zaak van de warmte van alle lichaamen, die van de zelve ver-warmt worden, en teghen dit-ghe-voelen wordt deze stelling ghe-stelt. *Ziet oók 't Onder. 29. Hoóf 9. stell.* en van de be-vórmende en by-staande Vórm. *De Roden-k. 1. boe. 16. Hoóf.*

6. De Ver-standighe ziel is een on-stoffighe Dóym dat is / 36-daanigh een Dóym / welke door-zich en zonder t'zaamen-loop der Stóf be-staan kan. *in's zelf. 37. stell.*

7. De Ver-standighe zielen zyn niet uit voort-teeling; dat is / 3p worden niet voort-ghebraght door de kracht des zaades / óft / dat eben 't zelfde is / 3p worden niet voort-ghe-braght uit ver-moghen der Stóf / maar worden on-middelgk van Ghódt ghe-schapen. *in's 2. elf. 5. stell.*

8. De zielen worden op't zelfde oóghen-blik ghe-schapen / als 3p in't lichaam ghe-stoijt en met het zelve wezenelgk ver-eenigt worden. en dat is / 't gheen ghe-meenelgk ghe-zelt wordt. Ghódt stort de zielen in al scheppende en scheidende al in, stortende. *in's zelf. 8. stell.*

9. En de ziel wordt in-ghe-stoijt / als de byucht ber-zien is met de ghe-boeghlyk toe-rusting der Werck-rutghen. Onder-tusschen is het te gheloóben / dat der Wyche ghe-bóet wordt van de inghe-boóze vóymende kracht / en van de ziel der Moeder / en van de warmte der Baar-moeder / óft de plaats / welke als de Baar-moeder is. *in's zelf.*

10. 't Is der-halven ober-tólligh te ver-zieren een ghjoepighe en ghe-boelighe ziel / welke door de redelgke ziel

ziel ghaan / en welke in de Redelijke ziel daar na be-
andert worden / óst dooz de Toe-komst der redelijke
ziel ver-ghaan. *in 's zelf. 11. stell.*

11. De Ver-standighe Ziel is on-deelbaar : en der-
halven ghe-heel / dat is / op een on-deelbaare wijs in
ieder deel. *21. Hoof. 11. stell.*

12. Dat de ver-standighe Ziel on-sterflijk is / kan-
niet alleen dooz 't an-zien der h. Schryft / maar oók dooz
wijs-ghierighe redenen be-weezen worden. *in 's zelf.
4. stell.*

13. De menschlijke Zielen zyn ten op-zicht des wee-
zens in allen eben vol-maakt ; zyn ver-schillen alleer in de
wijs van werken. welk onder-scheidt bloept van de ar-
eben-ghetijke vol-maaktheid der Maatgving / óst van
de t ; zaam-ghe-trokke ghe-woonteban doen. *in 's zelf. 1. stell.*

XXV. Hoófdt-stuk.

Van 't Ver-standt.

I. STELLING.

Zó van 't weezen der ver-standighe Ziel. volgen
de eigenschappen Ver-standt en Wil. *30. Hoof. 1. stell.*

2. Het Ver-standt is uit-zich een loutere moghe-
lijkheid in 't ghe-flacht der ver-staanlijke dingen / en
ghe-lijk als een ghe-schaafot Casereel. *in 's zelf. 2. stell.*

3. De kennis des Ver-standts wordt af-ghe-leit van
de zinnen / zó dat 'er niets in 't ver-standt zyn dat niet eerst
in de zinnen ghe-weest zyn. *in 's zelf. 3. stell.*

4. Nochtans strekte zich 't Dooz-werp des Ver-
standts wyder uit / als der zinnen. Want de zinnen ver-
keeren omrent de Stóttijke en by-zondere ; het ver-
standt oók omrent de On-stóttijke en al-ghe-meene din-
gen. *in 's zelf.*

5. De By-zondere dingen worden eer van 't Ver-
standt be-kent als de Al-ghe-meene. Ja de Al-ghe-me-
ne konnen niet be-kent worden / 't zyn de By-zondere
eerst be-kent zyn. *in 's zelf. 4. stell.*

6. Waar

6. Waar uit volgt dat het Ver-standt de zigtige Begrippen der by-zondere dingen bôjmt. *in 't zelf.*

7. Uit de Al-ghe-meene dingen worden die eerst verstaan / welke naast an de By-zondere zijn ; om-dat dezee af-trekking lichter is. *in 't zelf.*

8. Tot de ver-staaning is 't niet ghe-noegh / dat de booz-beeldselen / dat is / de Ghe-daanten der by-zondere dingen in 't in-wendig Ghe-boelen ghe-bôjmt / an 't Ver-standt booz-ghe-wozpen worden ; maar daar toe wordt noch ver-tischt / dat de ver-staanlijke ghe-daanten in 't Ver-standt in-ghe-drukt worden / niet alleen der al-ghe-meene / maar ook der By-zondere dingen. *in 't zelf.*

9. De ver-staanlijke Ghe-daanten der By-zondere dingen worden in 't Ver-standt in-ghe-drukt bandede booz-beeldselen / by-kans op de zelfde wys / als de booz-beeldselen in-ghe-drukt worden in 't innerlijk ghe-boelen van die Ghe-daanten / welke in de uit-wendighe zinnen ghe-bôjmt zijn van de Booz-werpen.

10. De Ghe-daanten der al-ghe-meene dingen bôjmt zich 't ver-standt zelve booz af-trekking / de by-zondere dingen eerst onder elk-ander ver-gheleeken hebbende.

11. 't Schijnt der-halven niet noodt-zaaklijk / een Be-dijvend ver-standt te ver-zieren / wiens plicht is / wel niet ver-staan ; maar de booz-beeldselen ver-lichten / op-dat de al-ghe-meene naturen in de zelve ver-schijnen / en met de ver-lichte booz-beeldselen t'zaamen-lôzpen / om de ver-staanlijke Ghe-daanten booz te hzengen : 't is met een Zelf-standigheide ver-ziert / welke van de ziel af-ghe-scheiden is / 't is een ver-moghen / welke met der daadt ver-scheiden is van dat ver-standt / welke de ver-staanlijke Ghe-daanten ont-fangt / en booz de zelve ver-staat. *in 't zelf. 7, 8, 9. stell.*

12. Het ver-standt kan nochtans / be-dijvend ghe-noemt worden / booz zo veel 't / de ghe-daante ont-fangen hebbende / met der daadt ver-staat / en het begrip oft woordt des Ghe-moeds in zich bôjmt. En uit de Be-wijs-reden van Aristoteles schijnt niets anders te volgen 3. bo. van de Ziel 5. Hoof. Want het is niet on-ghe-rijmt / dat de doener en lijder met der daadt niet onder-scheiden worden / in een in-blijvende doening. *in 't zelf.*

13. Het Ver-standt ver-staat alles rechts / zich zelv-
 abe-rechts / en dooz eenigh weêr-ghe-booghen be-dryf-
 zô / dat het uit het Dooz-werp zyn doeningen / uit de
 doeningen zich zelf be-kent. 1.

1. Want als
 ons ver-

standt de ghe-daanten der dingen ver-staat, zô wordt dat be-drijf van ver-staan
 ghe-lijk als recht an be-wooghen tót die ver-staane ghe-daanten; maar dat ik
 versta, dat mijn ver-standt dat ver-staat, ghe-schiedt door de weêr-buighing van
 dat be-drijf, en dat is ave-rechts en rechts ver-staan.

2. Als by
 voor-b,

14. Het ver-standt be-houdt de Ghe-daanten / zich
 in-ghe-drukt zynde / en woijt in dezen zyn ghe-noemt
 het ver-standigh ghe-bueggen- 2.

Wanneer ik een-maal de al-ghe-meene ghe-daante van een paerdt in mijn ver-
 standt druk, de zelve ont-houdik, en dat door gheenander ver-moghen, als
 door het zelfde ver-standt, het welk ten dien op-zicht het ver-standigh ghe-
 hueggen ghe-noemt wordt, want ten op-zicht van de ghe-daante, voor zô veel
 zy eerst ver-staan wordt, wordt het ver-standt ghe-noemt; en ten op-zicht van
 de zelfde, voor zô veel zy be-houden en ber-dacht wordt, het ver-standigh
 ghe-huegen.

3. Dat is,
 als het
 ver-standt
 een-maal

15. Als het ver-standt met de ver-staan!gke Ghe-
 daanten be-zeggelt / om te ver-staan zich her-haalyk toe-
 rust / zô is der zamen-loop der vooz-beeldfels nooddigh
 tót het ver-staan. 3. En dat heeft Aristoteles ghe-wilt /
 al by ghe-zett heeft / Een ver-staande be-boort de voor-beeldfels
 te be-schouwen. 3. 60. van de Ziel. 2. Hoof.

de al-ghe-meene ghe-daante, neemt van een Paerdt, verstaan heeft, en het be-
 reidt zich om de zelve ghe-daante weder-om te ver-staan, zô moet het noôdt-
 zaaklyk zich die ghe-daante van een Paert weder-om in-beelden; en die in-
 ghe-beelde ghe-daanten noemt men voor-beeldfels oft in-beeldfels,

16. De werkingen des ver-standts zyn dyp: de be-
 ghrôping der Enkele dingen / het Oo2-deel / welk be-
 staat in de Menging en Schifring / en Redenering. in 's
 Zelf. 10. Stell.

17. Het oô2-deel des ver-standts is oft Be-schou-
 wigh / oft Oeffenigh: van welke dat omtrent de dingen
 ber-keert / vooz zô veel zyn dingen zyn; dit omtrent de din-
 gen / vooz zô veel zyn ghoedt oft quaadt; en daar-om oft
 te be-gheeren oft te blieden zyn. in 's zelf.

18. Het eighen des Ver-standts is her-denken. want
 de her-denking / is een ver-nieuwing der ver-gheete
 Ghe-daante / dooz de ôver-denking der niet ver-gheete
 Ghe-daanten.

XXVI. Hoofdt.

XXVI. Hoofdt-ftuk.

Van de Wil.

I. STELLING.

Ghe-lyk met het Ghe-boelen de ghe-boelige Be-gheer-
te r'zaam-ghe-boeght wordt / zo wordt met het ver-
standt ghe-boeght de ver-standighe Be-gheerte /
welke Wil ghe-noemt wordt. *31. Hoofst-ft. 1. fell.*

2. De Wil ver-schilt daadlyk van de ghe-boelige
Be-gheerte. *in's zelf 9. fell.*

3. De doeningen der Wil zyn twe/het willen en 't ber-
kiezen: die is des eindts; deze/der middelen. *in's zelf 4. fell.*

4. De Wil is gheen louter llydend / noch louter
be-dryvend ver-moghen. Dies kan zy zich niet tot het
doen be-paalen / 't zy zy van 't Dooz-werp be-wooghet
werde. *in's zelf 2. fell.*

5. En wyl de Wil een blinde ver-moghen is / zo kan
zy niets be-gheeren / als 't gheen haar van 't Ver-stande
dooz-ghe-stelt wordt. Hier van is het ghe-meen zegghe:
Ignoti nulla cupido, dat is / gheen Ghraghe na 't on-be-kenda. *in's
zelf 3. fell.*

6. 't Is niet ghe-noeg om de wil te be-weeghen /
dat het Ver-stande het Dooz-werp be-ghyft: maar
daar wordt voorts ver-eischt / dat het dat zelve schatte /
of het ghoedt of quaadt zy. deze Doening des Ver-
standts wordt ooz-deel / oft oeffenighe dichting ghe-
noemt. *in's zelf.*

7. Het oeffenighe Ooz-deel des Ver-standts is ofte
vol-strekt / ofte ver-ghe-leeken. Vol-strekt wordt ghe-
noemt / waar dooz de zaak in zich en dooz zich ghe-schat
wordt: Ver-ghe-leeken / waar dooz de dingen / met alle
andere dingen en om-standigheden ver-ghe-leeken zyn
de / ghe-schat worden. *in's zelf. 9. fell.*

8. Na dit twe-boudighe Ooz-deel des Ver-standts /
volgt een twe-boudighe Doening der Wil: van welke
de eette / welke het vol-strekte ooz-deel volgt / *Willigheids*;
de andere / welke het ver-ghe-leeken ooz-deel volgt /
Willing pleeght ghe-noemt te worden. *in's zelf. 5. 6. fell.*

9. Beide doeningen worden van 't dooz-gaand

Ooꝛ-deel des ver-standes be-paalt / niet alleen na de oeffening der daadt / maar oök na de Af-zondering. En dooꝛ-waar in-dien de Wil van 't oeffentigh ooꝛ-deel konde ver-schillen / en een ander / ofte oök een recht-strijdigh ding be-gheeren / zo zoud het tot een onbe-kendte Dooꝛ-werp ghe-dreeben / en zonder reden be-woogghen woꝛden / en al-zo zoud zy gheen Wil zyn. *in's Zelf. 7. s. stell.*

10. Deze be-paaling der wil ver-nietigt niet de bypheidt des menschen in zyn doeningen / maar be-be-slight ze. *in's Zelf. 10. stell.*

11. Want de bypheidt is niet eenighe on-ver-scheidenheidt waar dooꝛ de wil kan doen en niet doen / dit ofte dat doen / oök alles ghe-stelt zynde / dat tot het doen ver-eischt woꝛdt; maar een ver-mogghen des menschen om te doen / 't gheen de Reden dicht. *in's Zelf. 11. stell.*

12. Want de Wil woꝛdt ghe-dreeben tot een einde / en dat wel byp-willighlyk / ver-mits de bypheidt van de wil niet kan ghe-scheiden worden: Maar zy woꝛdt nochtans van 't einde / dooꝛ zo deel 't als een einde be-kent woꝛdt / be-paalt *in's Zelf.*

13. En daar zyn twe ghe-slachten van doeningen / welke van de Wil dooꝛt-komen / zommighe naastlyk / zommighe ver-schooꝛvelyk. Van welke die uit-ghelokte, *Deze Ghe-boode* ghe-noemt woꝛden. De Ghe-boode doeningen zyn niets anders / als de uit-voering der uit-ghe-lokte.

14. De bypheidt des menschen woꝛdt ghe-oeffent in de ghe-boode doeningen. de uit-ghelokte doeningen zyn de heer-schappz zelf / waar dooꝛ de wil haar bypheidt oeffent in de ghe-boode doeningen. Want daar-om want delen wy bypelyk / om-dat wy wandelen willen.

15. De Strijdt des Ghe-moedts / welke met dit zeggghen pleeght uit-ghe-drukt te worden / *ik zie het best en prijs 't, en volgh het sijnste na,* spzuit niet daar uit / dat de wil van 't ooꝛ-deel des ver-standes ver-scheelt; maar uit de strijdt en ewijfeling des ver-standes de zaak / vol-strekte lyk an-ghe-merkt / ver-werpende / en de zelfde met haar om-standigheden ver-ghe-leeken / pzygende; ofte in 't reghen-deel. *in's Zelf. 6. stell. Ziet oök 's Ont-werp der Zedeworm. 5, 6. Hoof.*

E I N D E.